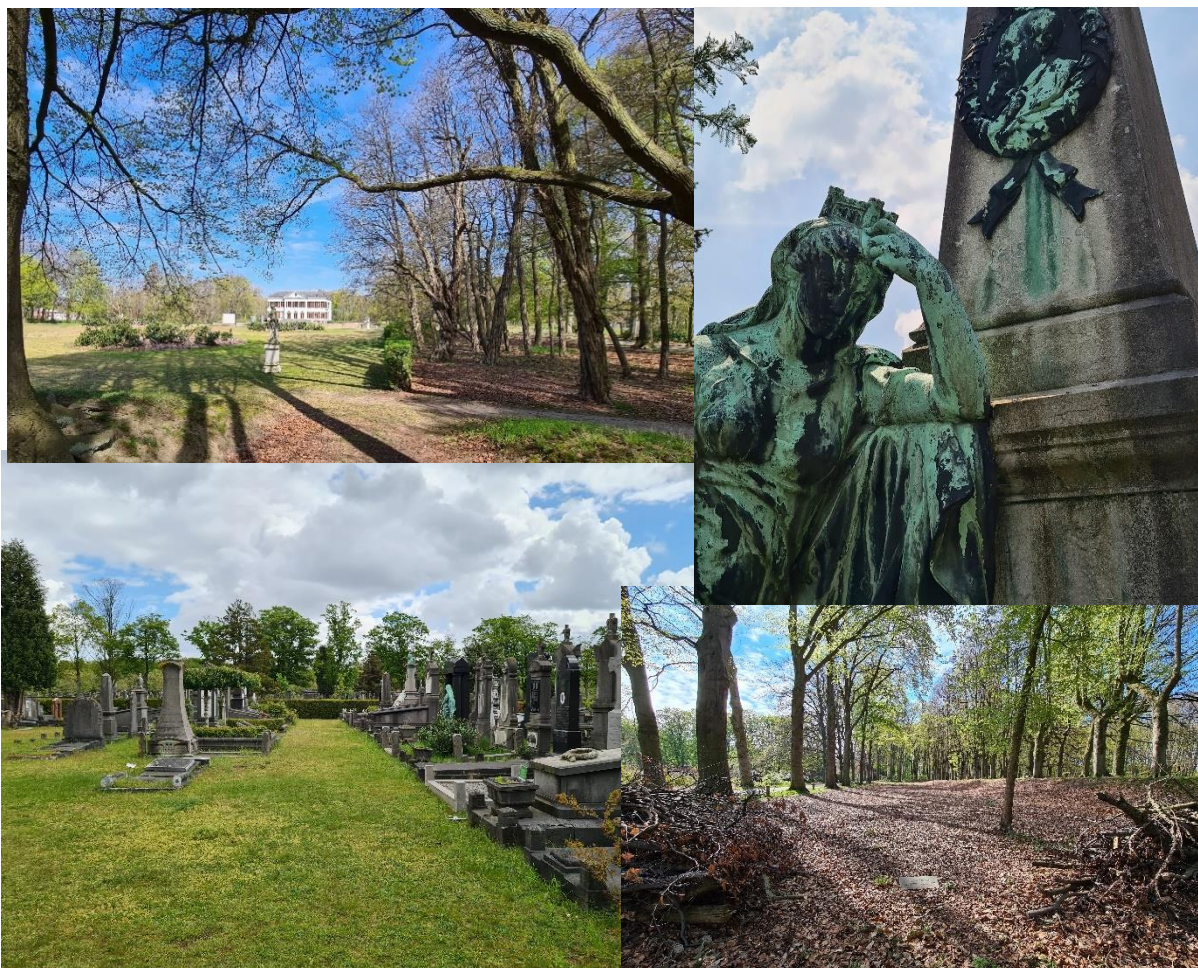


Geïntegreerd beheersplan Parkbegraafplaats Schoonselhof Antwerpen



dr. TAMARA INGELS	drs. Patrick Van den Nieuwenhof
Bart Opstaele	Ir. Ar. Katrin Berckmans
Ir. Ar. Cathérine De Bie	Tom Dorau
Datum eindrapport: 31/08/2023	
Opdrachtgever: Stad Antwerpen	
	Projecten en expertise in funeraire cultuur
	Schrieksesteenweg 113 2580 Putte Ondernemingsnr.: BE0820.134.109 www.intro-cultuur.be info@intro-cultuur.be

Inleiding en toelichting bij de opdracht

De Schoonselhofbegraafplaats in Antwerpen geldt terecht niet alleen als één van de grootste begraafplaatsen in Antwerpen, maar ook één van de mooiste op vlak van erfgoed, natuur en grafkunst. Niet toevallig horen we dan ook vaak de vergelijking met de Père-Lachaise begraafplaats in Parijs. Met zijn meer dan 84 hectare is het Schoonselhof ook een enorm monument in oppervlakte, waar heel uiteenlopende beheersproblematieken samenkomen in het alledaagse beheer. Bijgevolg hebben we te maken met een begraafplaats die haar beheerders voor een enorme complexiteit en uitdaging stelt. Deze uitdagingen zijn ook de reden dat dit beheersplan werd opgemaakt.

Vandaag wordt er vanuit diverse decreten gevraagd naar een screening rond het erfgoed – en in het bijzonder het funerair erfgoed. Het Schoonselhof heeft een rijk patrimonium aan erfgoed, gaande van bouwkundig, landschappelijk tot funerair (en een kleine fractie archeologisch). Daarenboven is het Schoonselhof een groene long voor Antwerpen, letterlijk een levende begraafplaats, waar deze contexten allemaal samenkomen.

Dit beheersplan is geen voorstel tot nieuw beheer dat nog niet tot stand kwam. De Stad Antwerpen en alle betrokken diensten leverden de voorbije decennia al enorme inspanningen om het Schoonselhof zo goed mogelijk te beheren. Dit plan bouwt dus ook al verder op de vele ‘good practices’ die vandaag al worden toegepast, maar die nu in dit plan verder werden beschreven, uitgewerkt en vastgelegd voor de komende looptijd van dit beheersinstrument.

Het plan volgt het format van beheersplannen voor Onroerend Erfgoed, vermits dit plan nu ook aan het Agentschap Onroerend Erfgoed zal worden voorgelegd. Daarnaast is er ook rekening gehouden (via actualisatie) met alle beheersplannen die van kracht zijn voor het Schoonselhof, gaande van de plannen voor Kasteel en Neerhoeve, als het Natuurbeheersplan.

Dit plan vertrekt voor zijn beheersplan vanuit de primaire functie van het Schoonselhof vandaag als begraafplaats waar funerair erfgoed aanwezig is. Het beheer hiervoor werd grondig uitgewerkt, de relatie met de andere beheersplannen werd onderzocht – weliswaar vanuit de bril van de noden en problematieken van funerair erfgoed en het daaraan gekoppelde specifieke beheer. Het plan stelde de opmakers en alle betrokkenen voor flinke uitdagingen, want een dergelijk grote context is in Vlaanderen bijzonder zeldzaam.

Het beheersplan dat hier voorligt heeft tot doel het erfgoed dat in samenspraak met Vlaanderen beheerd moet worden in kaart te brengen. Het plan heeft echter ook een andere functie: het is ook een broodnodige stap, zodat duidelijk kan worden welk erfgoed in samenspraak met Vlaanderen beheerd wordt en welk erfgoed binnen de Stedelijke context lokaal beheerd wordt. Dit plan neemt nu de focus op het allerhoogste niveau, maar zal zeker ook verder doorwerken naar beheersacties op lokaal – stedelijk – niveau. Dit plan is dus zeker geen eindpunt, maar een verdere stap in een wandeling die al sinds 1911 – de datum van aankoop van het terrein – bezig is. We hopen dat dit plan een goede stafkaart kan zijn voor een volgend stuk van de wandeling.

Laat het ons niet verzwijgen: een meesterwerk, als het park van Schoonsel, vergt de gewetensvolle zorg om op esthetische wijze te worden onderhouden. Dat het een toonbeeld worde van keurigheid en verfijnden, gelouterden smaak¹.

¹ Quote van Schepen Frans Van Kuyck in een opiniestuk net na aankoop van het Schoonselhof, in, De Nieuwe Gazet 3-12-1911.

Inhoudstafel

Inleiding en toelichting bij de opdracht	2
Inhoudstafel	4
1. IDENTIFICATIE.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.1. Doel van het plan.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.2. Identificatie/afbakening	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.2.1. Situering van het beschermd erfgoed	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.2.2. Kadastrale gegevens.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.2.3. Planologische bestemming.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.2.3.1. Gewestplan.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.2.3.2. Ruimtelijk structuurplan Vlaanderen – Beleidsplan Ruimte Vlaanderen.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.2.3.3. Ruimtelijk Structuurplan Provincie Antwerpen – Beleidsplan Ruimte Provincie Antwerpen	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.2.3.4. Masterplan Stad Antwerpen	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.2.4. Juridisch en beleidsmatig kader	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.2.4.1. Eigendom en beheer	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.2.4.2. Beschermd erfgoed	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.2.4.3. Bouwkundig	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.2.4.3.1. Funerair	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.2.4.3.2. Archeologie	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.2.4.3.3. Landschappelijk	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.3. Conclusies bij hoofdstuk identificatie	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2. HISTORISCHE NOTA	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2.1. Korte schets/samenvatting van de historiek van de site .	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2.2. Historische nota.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2.2.1. De private geschiedenis: het kasteeldomein	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2.2.1.1. Analyse van historische kaarten: het kasteeldomein.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2.2.1.2. Ferrariskaart (18 ^{de} eeuw).....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2.2.1.3. Plan uit 1809 (Felixarchief)	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2.2.1.4. Atlas der buurtwegen (1841).....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2.2.1.5. Vandermaelen kaarten (1846-1854)	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2.2.1.6. Popp kaarten (1842-1879).....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2.2.2. De openbare geschiedenis: parkbegraafplaats Schoonselhof	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.

- 2.3. Conclusies historische nota **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
- 3. INVENTARISATIE **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.1. Algemeen..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.2. Aanleg en inrichting..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.2.1. Toegangen en infrastructuur..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.2.1.1. De verschillende toegangspoorten..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - Toegangen Krijgsbaan (2) **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - Toegangen Legerstraat (2) **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - Toegankelijkheid van de begraafplaats voor bezoekers (openingsuren) **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.2.1.2. Parkeren en verkeer **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.2.1.3. Meubilair **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.2.1.4. Verhardingen en wegenissen **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.2.1.5. Omheiningen **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.3. Informatie: informatieborden, plannen en informatiekkanalen **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.3.1. Algemene informatie: hoofdingang **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.3.2. Algemene plannen..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.3.3. Perkgerelateerde informatie (primaire informatie). **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.3.4. Graf-gerelateerde informatie (primaire informatie) **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.3.5. Andere informatie (secundaire en tertiaire functies) **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.4. Bouwkundig erfgoed **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.4.1. Toegangsgebouw en toegangspoort(hoofdingang begraafplaats) . **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.4.1.1. Historische foto's (archieven)..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.4.1.2. Beschrijving huidige toestand: opgelet restauratie lopend in 2022 **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.4.1.2.1. Toegangspoorten **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.4.1.2.2. Portiersgebouwtje **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.4.2. Wachtplaats..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.4.2.1. Foto's archieven **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.4.2.2. Beschrijving huidige toestand **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.4.3. Schuilhuisjes **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.4.3.1. Ligging op kaart (situatie 2021) **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.4.3.2. Foto's archieven **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.4.3.3. Beschrijving huidige toestand **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**

3.4.4.	Crematorium en technische ruimtes.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.4.4.1.	Foto's archieven	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.4.4.2.	Beschrijving huidige toestand	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.4.4.2.1.	Hoofdgebouw.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.4.4.2.2.	Gebouw met technische ruimten.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.4.5.	Neerhoeve en stelplaats groendienst	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.4.6.	Kasteel	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.	Landschappelijk erfgoed.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.1.	Abiotiek	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.1.1.	Bodem	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.1.2.	Reliëf.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.1.3.	Hydrografie.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.1.4.	Hydrologie	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.2.	Biotiek.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.2.1.	Actuele biologische waarderingskaart	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.2.2.	Flora.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.2.3.	Fauna	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.2.4.	Vogels	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.2.5.	Vleermuizen.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.2.6.	Amfibieën en reptielen.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.2.7.	Dagvlinders.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.2.8.	Libellen	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.2.9.	Oude bomen en boomgroepen	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.2.10.	Dreven en bomenrijen.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.2.11.	Hagen.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.2.11.1.	Functie en vormgeving van de hagen in het oorspronkelijke ontwerp	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.2.11.2.	Soorten.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.2.11.3.	Locaties.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.6.	Archeologisch erfgoed.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.6.1.	Het gedeelte dat tussen 1916 en 1921 werd aangelegd als begraafplaats en nadien als hoofdbegraafplaats van de stad Antwerpen wordt gebruikt...	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.6.2.	Het gedeelte van de neerhoeve, het kasteel, de parktuin en het sterrenbos	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.6.3.	Verdwenen structuren	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.6.3.1.	De Schranshoeve	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.6.3.2.	Afgebroken bijgebouwen Neerhoeve	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.

3.6.3.3.	Driebogenportiek (Sterrenbos)	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.6.3.4.	Onbekende 19 ^e -eeuwse structuur.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.6.3.5.	Het voormalige dodenhuis	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.6.4.	Archeologische inventaris van vondsten in de buurt.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.6.5.	Conclusie	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.7.	Funerair erfgoed.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.7.1.	De begraafplaats: een verhaal van een veranderend landschap en een sterke beeldkwaliteit per perk	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.7.1.1.	Perken: De eerste ingebruiknames en ontruiming van perken – analyse van lijnboeken	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.7.1.2.	De ontwikkeling van de begraafplaats: analyse vanuit de lucht	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.7.1.3.	Beeldkwaliteit?	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.7.1.4.	Conclusies?	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.7.2.	De Krijgsbegraafplaats: een apart verhaal met externe partners...	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.7.3.	Bestaande methodiek van diagnose (principes en richtlijnen) bij conservatiemaatregelen van grafmonumenten	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.7.4.	Methodologie inventarisatie	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.7.5.	Perknota's funerair erfgoed	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
4.	ERFGOEDWAARDEN	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
4.1.	Bouwkundig.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
4.2.	Landschappelijk	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
4.3.	Archeologisch	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
4.4.	Funerair	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
5.	BEHEERSVISIE EN DOELSTELLINGEN.....	217
5.1.	Analyse van knelpunten en kansen	217
5.1.1.	Knelpunten	217
5.1.2.	Kansen	220
5.2.	Visievorming: ankerpunten voor het erfgoedlandschap.....	222
5.2.1.	De begraafplaats neemt een primaire functie op voor de samenleving. Het Schoonselhof zet ook in op het volwaardig uitbouwen van de secundaire en tertiaire functies	222
5.2.2.	Het Schoonselhof bewaakt de beeldkwaliteit van het landschap in relatie tot haar functies: van rouwlandschap tot (funerair) erfgoedlandschap.....	223
5.2.3.	Het Schoonselhof verweeft duurzaam denken in zijn ganse werking – De Sustainable development goals 2015-2030 en het Schoonselhof als voortrekker.....	224
5.3.	Beheersvisie per onderdeel.....	227
5.3.1.	Bouwkundig.....	227

5.3.2.	Landschappelijk	228
5.3.2.1.	Beheervisie ecologische functie	228
5.3.2.2.	Beheervisie sociale functie	229
5.3.2.3.	Beheervisie economische functie.....	230
5.3.3.	Archeologisch	230
5.3.4.	Beheersvisie funerair (perknota's) funerair	230
5.4.	Doelstellingen.....	232
5.4.1.	Bouwkundig.....	232
5.4.2.	Landschappelijk: Ecologische beheerdoelstellingen	232
5.4.2.1.	Natuurstreefbeelden.....	232
5.4.2.2.	Leefgebieden soorten.....	235
5.4.2.3.	Bosbalans.....	236
5.4.2.4.	Waterhuishouding	237
5.4.2.5.	Herstel structuur Sterrenbos.....	239
5.4.3.	Archeologisch	241
5.4.4.	Funerair	242
5.4.4.1.	Een beheersmatige inventaris als startpunt voor maatregelen.....	242
5.4.4.2.	Streven naar een logische volgorde van werken.....	242
5.4.4.3.	Duurzaam restaureren is grijs waarderen	242
5.4.4.4.	Het ingestorte graf: soms ook een (natuur)zegen	243
5.4.4.5.	Soms moet de natuur wel gemonitord worden	244
5.4.4.6.	Inventarisatie.....	244
5.4.5.	Zen-erfgoed	245
	Bouwkundig.....	245
	Funerair	245
	Liggingplan van de ZEN-perken (funerair):	246
	Overzichtsplan per perk/ensemble:	246
6.	MAATREGELEN	256
6.1.	Algemene maatregelen	256
6.2.	Maatregelen bouwkundig	257
6.2.1.	Kasteel	257
6.2.2.	Neerhoeve	257
6.2.3.	Ingangsgebouw (Van Averbekes).....	257
6.2.4.	Wachtruimte (Fivez)	257
6.2.5.	Schuilhuisjes	257
6.3.	Maatregelen landschappelijk	259

6.3.1.	Beheermaatregelen voor natuurstreefbeelden	259
6.3.1.1.	Soortenrijk struisgrasland (6230_ha)	259
6.3.1.2.	Soortenrijk mesofiel grasland (rbb_hu).....	259
6.3.1.3.	Rietland (rbbmr)	260
6.3.1.4.	Zuur eiken-beukenbos (9120)	260
6.3.2.	Overige beheermaatregelen landschap	262
6.3.2.1.	Bloemenrijk grasland (hp+)	262
6.3.2.2.	Beheer van de dreven en bomenrijen.....	263
	Snoeien van bomen (reeds opgelijst in plan Arcadis bij beheermaatregelen)	264
6.4.	Maatregelen archeologisch	265
6.5.	Maatregelen funerair	267
6.5.1.	Bestaande maatregelen	267
6.5.2.	Verdere uitbouw maatregelenpakket voor funerair erfgoed Schoonselhof binnen het kader van dit beheersplan.....	270
6.5.3.	Overzicht maatregelen	278
7.	OPVOLGING EN EVALUATIE	279
7.1.	Algemeen erfgoedbeheer (bouwkundig, archeologisch, funerair)	279
7.2.	Opvolging Landschappelijk	280
7.2.1.	Inleiding	280
7.2.2.	Opvolging soorten	280
7.2.3.	Ontheffingen	280
8.	Ter afronding	281
9.	Conclusie	282

5. BEHEERSVISIE EN DOELSTELLINGEN

5.1. Analyse van knelpunten en kansen

5.1.1. Knelpunten

Algemeen

- De grootte van de begraafplaats brengt een groot pakket aan onderhoudskosten en beheersmaatregelen met zich mee
- Gebouwen op de begraafplaats zonder inbraakalarm hebben regelmatig te kampen met vandalisme en inbraakpogingen, iets dat helaas door de grootte van de begraafplaats moeilijk tegen te gaan is. Dit heeft ook een impact voor bezoekers, vermits daardoor bepaalde ruimtes (zoals toiletten) niet toegankelijk zijn. Er dient zeker nog bekeken te worden hoe vandalisme en diefstal verder nog zouden kunnen worden bestreden. Inbraakalarm in belangrijke panden en minder glas in gebouwen (zoals vb. de schuilhuisjes) of het vandalisme'proof' maken is zeker van belang.
- Momenteel zijn de toiletten in het kasteel en het crematorium toegankelijk tijdens openingsuren van de diensten die daar aanwezig zijn. Buiten de openingsuren zijn er geen toiletten publiek toegankelijk. Openstellen van toiletten leidde in het verleden steeds weer tot vandalisme. Bijkomende toiletten in de Neerhoeve tijdens de openingsuren kunnen zeker al een bijkomende oplossing bieden.
- In het verleden hadden een aantal graftekens ook te kampen met diefstal (vooral koperdiefstal).
- Honden op de perken veroorzaken ongewenste last, van irritatie bij gebruikers tot het achterlaten van uitwerpselen tussen de graven. Op de centrale dreven is dat minder een probleem.
- Algemene overzichtsplannen zijn niet overal aanwezig, om een wildgroei aan borden te vermijden. Overzichtsplannen worden vooral in flyervorm verspreid en zijn daardoor op enkele strategische plaatsen te vinden (ingangen en nabij kasteel).
- Enorme kostprijs voor informatieborden (die onderhevig zijn aan alle natuurelementen). Bij wisselen van ontwerpvoorschriften is vervanging van alle borden tegelijkertijd een enorm dure opdracht. Het is aan te bevelen om voor deze borden dan ook een geleidelijke overgang te voorzien (vervanging wanneer nodig, met toepassing van de dan geldende ontwerpvoorschriften).
- Borden worden best niet teveel geplaatst, dit bemoeilijkt het maaibeheer
- Er is behoefte aan een betere regeling voor transitfietsers en wandelaars, maar dit kan enkel tijdens de openingsuren van de begraafplaats en in relatie tot de primaire functie van de begraafplaats
- De begraafplaats ondervindt regelmatig last van sluipverkeer, er worden wel reeds maatregelen genomen door het afsluiten van poorten op bijvoorbeeld spitsuren. Dit moet zeker verder worden gecontinueerd om de site autoluw te kunnen blijven houden. Er dienen ook juridische maatregelen uitgewerkt te worden, met het oog op handhaving.

Bouwkundig

- Wanneer het kasteel in gebruik wordt genomen voor het organiseren van koffietafels is parkeren voor de deur van de gasten niet wenselijk. Het crematorium zoekt hier als beheerder mee naar oplossingen. Naar toegankelijkheid toe verdient dit echter wel de nodige opvolging. Dit moet mogelijk in de toekomst wel nog worden bijgestuurd, maar kan enkel ad hoc echt worden ingeschat. Er is echter wel een grote bereidheid om naar oplossingen te zoeken.
- Kasteel en neerhoeve staan voor een grote restauratie die nog meerdere jaren in beslag kan nemen en impact zal hebben op het verkeer en de stilte op de site. Een toegang voor werfverkeer

via de Moerelei wordt voorzien om de afstand naar werven te verkleinen en stromen van werfverkeer te scheiden van bezoekers en uitvaarten.

- Bij restauratiewerken aan kasteel en neerhoeve dient in acht genomen te worden dat de toegangswegen met kasseien en de bruggen aan het kasteel niet geschikt zijn voor zwaar verkeer. Een gewichtsbeperking – voor op zijn minst zwaar verkeer – wordt best lokaal ingesteld. We baseren ons hier op gewichten voor zwaar verkeer, die in de verkeerscode op 3 à 3.5 ton ligt.
- De wachthuisjes: sommigen zijn in slechte staat. De toestand van deze constructies is niet goed, onder meer door het veelvuldige vandalisme (omdat ze voornamelijk uit glas bestaan en daarom vandalismegevoelig zijn). Mits het bewaren van de oudste en meest originele voorbeelden (zie verder, het oudste is ook nog dagelijks in gebruik en in relatief goede staat) kan overwogen worden om de andere (jongere) wachthuisjes te vervangen door een beter alternatief of een omvorming naar informatieve plekken. In dat geval is verder onderzoek echter wel nog nodig inzake stabiliteit en veiligheid (vb. betonrot, glasbreuk, etc.). Het werken met glas is gezien het veelvuldige vandalisme niet echt aan te bevelen. Het kan interessant zijn om de constructies in te zetten voor andere noden, met name:
 - o de beperkte mogelijkheid voor wandelaars om te schuilen bij plots regenweer
 - o de beperkte plekken waar wandelaars onderweg plannetjes kunnen vinden op een informatiestand (enkel bij de ingangen van het domein)
 - o het voorzien van plekken waar – geïntegreerd in het landschap - informatie op panelen kan gedeeld worden over de site (vb.: historiek, informatie over landschap, etc., concessietermijnen die evt. hier herhaald kunnen worden, informatie over bruikleen en peterschap met voorbeelden, ...)
- Het wachthuis aan de ingang mist momenteel een deel van zijn onthaalfunctie. Het verdere gebruik als ruimte voor organisaties die een werking hebben op het Schoonselhof is zeker een constructieve oplossing. Ook bij evenementen kan dit gebouw worden ingezet voor onthaalfuncties.

Funerair

- Gezien de grootte van de site en de enorme hoeveelheid aan graven die hier liggen, spreken we over een bijzonder groot volume aan graftekens dat beheerd moet worden (zowel onder de mantel van de stad als op Vlaams niveau. Dit heeft een enorme budgettaire impact.
- Verdere volledige inventarisatie op grafniveau moet nog gebeuren, maar vraagt in deze context een enorme tijdsinvestering.
- Restauratie van een groot aantal graftekens is nodig (ook om peterschap/bruikleen te kunnen initiëren), maar werd reeds geïnitieerd, onder meer voor perken Y en Z1. Andere restauraties kunnen als voorbeeld dienen (vb. zie Berchem).
- Restauratie gebeurt vaak door de stad, waar er duidelijke richtlijnen zijn voor restauratie. Privé-eigenaars volgen deze voorschriften echter niet altijd zo secuur, waardoor 'restauratie' meer kwaad doet dan goed. Er zijn voldoende documenten beschikbaar voor eigenaars die als leidraad dienen (maar mogelijk is de kostprijs of de complexiteit van technieken voor eigenaars toch té veel). Er dient gekeken te worden of een striktere opvolging mogelijk is.
- Er is een groot probleem voor wat betreft zaailingen van enkele boom- en plantensoorten. Dit vergt zeker voor de geklasseerde graven veel beheer, door het handmatig verwijderen dat nodig is om voorzichtig tewerk te gaan. Bovendien is het gebruik van herbiciden niet toegelaten (zie landschap).
- Op de ereperken (zeker de meer recente), komen de primaire en tertiaire functies soms erg dicht met elkaar in aanraking, zowel tijdens drukke dagen (1 novemberperiode), herdenkingen, rondleidingen en uitvaarten.

Landschap

- Het sterrenbos (beukenbos) dreigt langzaam aan uit te doven, er dient zich immers een nieuwe klimatologische situatie aan (leefbaarheid uniform beukenbos is zeer beperkt) (dit is momenteel vooral het geval in het zuidelijke deel – zijde Moerelei). Ook de aanwezigheid van zwammen zoals de reuzenzwam heeft hier een impact. Een kaalkap van de monumentale beuken om het sterrenbos te herstellen past echter niet in de visie van onze tijd.
- De uniformiteit van de oude dreven dreigt qua visueel effect onder druk te komen staan van uitval door vb. klimaatwijzigingen (drogere en warmere zomers, ...).
- Parkeren op grasbermen beschadigt wortels van bomen in de dreven. Dit heeft permanente schade als gevolg. Ook het gras in de bermen wordt beschadigd door ongewenst parkeren. Zeker op de smallere dwarsdreven is dit vaak een probleem. In smalle dreven (vooral dwars gelegen dreven) is een parkeerverbod of éénrichtingsverkeer mogelijk een optie.
- Regelmatige opvolging blijft nodig om het verslibben van de grachten tegen te gaan.
- De grond is op sommige plaatsen mogelijk vervuild met zware metalen. Verder onderzoek is nodig.
- Coniferen (aangeplant als sierplanten in het verleden, niet als plan voor het landschap, wel door nabestaanden) groeiden uit tot volwaardige bomen en richten met hun wortels veel schade aan. Sommige rijen zijn instabiel geworden (onder meer door impact van fauna). Een deel werd in 2021-2022 gekapt, maar de wortels blijven ter plaatse zitten. De wortelkruit wordt momenteel niet verwijderd, maar zal bij veel graven in het kader van hergebruik uiteindelijk toch verwijderd moeten worden.
- Het scheren van taxus: losse bladeren en takken moeten na snoei onmiddellijk verwijderd worden (schapen die dit opeten worden ernstig ziek en/of sterven).
- Het voorkomen (en beperken) van invasieve exoten vergt verder onderzoek naar nieuwe technieken. Onder meer de Japanse duizenknoop is aanwezig op de site en kan nog niet volledig effectief bestreden worden. Begrazing door schapen zou een mogelijkheid kunnen zijn. Ook andere invasieve dier- en planten soorten zijn aanwezig (onder meer in de aanwezige waterlopen/beken).
- Het historisch watersysteem is mogelijk aan restauratie toe (de historische waterafsluiters werken niet meer). Meer onderzoek naar de specifieke problematieken en restauratietechnieken is nodig.
- De esdoornen (dreefbomen) verspreiden op sommige perken enorm veel zaailingen. Deze bestrijden is niet zo eenvoudig. Deze bomen vervangen bij uitval is een optie, maar er is meer acute en snelle bestrijding nodig (insmeertechneken zijn mogelijk maar toelatingen moeten daarvoor apart worden aangevraagd). Deze aanvragen botsen eveneens op strenge richtlijnen door de aanwezigheid van grachten met water.

Archeologisch

- Er is weinig archeologisch potentieel, maar de resten in 19^{de}- en vroeg 20^{ste}-eeuwse graven kunnen wel verder worden onderzocht (fysische antropologie). Momenteel blijft een enorm onderzoekspotentieel momenteel nog relatief onaangeroerd. Bij ontruiming in het kader van bijvoorbeeld hergebruik kan het interessant zijn om dit materiaal sporadisch te onderzoeken. Samenwerkingen met wetenschappelijke zijn nodig om dit te kunnen realiseren (vb. universiteiten, hogescholen, archeologische projecten, musea, ...).

5.1.2. Kansen

Algemeen

- De grootte en huidige indeling van de begraafplaats geeft kansen om meerdere landschappen en landschapskamers te ontwikkelen binnen het grotere geheel, die aansluiten op specifieke noden rond moderne rouwzorg, landschapszorg en funerair erfgoed
- De grote naamsbekendheid van het Schoonselhof ('Het Père Lachaise van Antwerpen') geeft mogelijkheden voor het ontwikkelen van educatieve en toeristische initiatieven (tertiaire functie). Er zijn reeds duurzame partnerschappen met diverse aanbieders (verenigingen met kennis van het Schoonselhof zoals vb. de Schoonselhofvrienden en vzw Grafzerkje, verenigingen met kennis rond specifieke thema's zoals vb. oud-strijders, enz.). Hierop kan duurzaam verder gebouwd worden en dit netwerk kan zeker nog worden uitgebreid. Het verdient aanbeveling om een 'liaison officer' binnen de werking van de begraafplaatsen aan te stellen.
- Scholen in de buurt kunnen nog veel sterker betrokken worden en hebben ook nood aan een educatieve werking op de begraafplaats. Deze kan dus nog sterk uitgebreid worden
- Veel joggers en licht recreatieve/sportieve gebruikers: aansluiting op fietsroutes, looproutes, wandelroutes is zeker nog breder mogelijk (secundair gebruik) maar er dient steeds rekening gehouden te worden met het karakter van de primaire functie als begraafplaats. Het verdient aanbeveling om dergelijke functies in de ruimte strikt gescheiden te houden van begraafperken en te laten beperken tot de ruggengraat van hoofdwegen.
- Panoramische doorzichtige doeken wijzen de bezoeker reeds op de historiek van de site. Dit kan in de toekomst zeker nog verder uitgebreid worden (eventueel met panoramische borden of installaties die meer in het landschap opgaan).
- Een bijkomend aantal flyerkasten voor grondplannen en algemene informatie kan nuttig zijn (vb. bij andere ingangen dan de hoofdingang). Dit kan de primaire, secundaire en tertiaire informatie die gegeven dient te worden op de begraafplaats versterken. Er is nog voldoende plaats bij in- en uitgangen om deze aan te brengen.

Landschap

- Het centrale historische landschap is relatief goed bewaard gebleven en wordt opgewaardeerd door de restauratie van kasteel en neerhoeve. Dit geeft op termijn nog meer monumentale uitstraling aan de begraafplaats.
- De begraafplaats herbergt een bijzonder sterke biodiversiteit, die een ware troef vormt voor de ruime omgeving
- Fort 7 werkt als natuurgebied versterkend voor het Schoonselhof (en andersom). De aansluiting van beiden geeft opties voor het verder uitbouwen van een sterke groene omgeving en geïntegreerde waterhuishouding met veel biodiversiteit in een sterk verstedelijkte omgeving. Deze grote groene ruimte werkt als wapen tegen de hittewerking van steden (hitte-eiland-fenomeen)
- De begraafplaats vormt vandaag reeds een oase van rust en stilte, de ruimte kan verder blijvend ingezet worden als stiltegebied en troostplek.
- De grote open ruimte geeft mogelijkheden voor waterbuffering bij droogte

Funerair

- Het veelvuldig aanwezige funerair erfgoed geeft een enorme meerwaarde aan de beeldkwaliteit van de begraafplaats
- De begraafplaats heeft diverse landschappen waarin begraven wordt. Nabestaanden kunnen deze diversiteit als een troef ervaren. Bovendien biedt het aanbieden van lijkbezorging in een

historisch landschap kansen om rouw en herdenking in een monumentaal en groter historisch kader te plaatsen en te laten beleven. De vele symbolen die bijvoorbeeld aanwezig zijn op de oude graven geven zeker een verdieping van betekenissen en zingeving.

- De indeling in landschapskamers (perken) laat getrapte visieontwikkeling toe
- Erfgoedtoerisme kan hier ontwikkeld worden (geleide bezoeken, tentoonstellingen, apps, ...) (er zijn voldoende verhaallijnen beschikbaar voor het volwaardig ontwikkelen van een sterke tertiaire functie, die complementair kan zijn met de primaire functie).
- De komst van de diensten naar de Neerhoeve kan ook een kans bieden voor het uitwerken van evenementen met een sterke publiekswerkende en -wervende waarde. Daarbij kan het sterke historische en monumentale karakter van de begraafplaats in de verf worden gezet.
- Sterke beeldkwaliteit is al aanwezig, hierop kan worden verder gebouwd

Bouwkundig

- Neerhoeve: meer ruimte voor de diensten en voor onthaalfunctie, ook centraler gelegen en dus zichtbaarder
- Bij inname Neerhoeve: toegankelijke toiletten
- Kasteel in erfpacht van het crematorium: de functie als ruimte voor bijvoorbeeld kleine koffietafels sluit goed aan bij de primaire functie van de begraafplaats (verenigbaar met rouwzorg)
- De reeds ontwikkelde visie voor de Neerhoeve vermeldt dat het gebouw:
 - o zijn historische functie als beheerstellplaats terugkrijgt
 - o een centraal loket overlijden zal huisvesten voor begrafenisondernemers en de Antwerpenaar
 - o sanitaire voorzieningen zal krijgen die elke weekdag toegankelijk zullen zijn 8 tot 16 uur. Concreet komt het er op neer dat er sanitaire voorzieningen worden aangeboden op momenten dat er uitvaarten plaatsvinden, maar dus niet op avonden, zondagen en feestdagen. Op momenten dat er geen toezicht is, wordt er geen toegang verleend, om de historische panden beter te beschermen.

Archeologisch

- Nog veel historische graven zijn onaangeroerd. Ze bevatten nog een interessant potentieel voor wetenschappelijk onderzoek

5.2. Visievorming: ankerpunten voor het erfgoedlandschap

Laat het ons niet verzwijgen: een meesterwerk, als het park van Schoonselhof, vergt de gewetensvolle zorg om op esthetische wijze te worden onderhouden. Dat het een toonbeeld worde van keurigheid en verfijnden, gelouterden smaak²

(Schepen Frans Van Kuyck – bezieler Schoonselhof - 1911)

5.2.1. De begraafplaats neemt een primaire functie op voor de samenleving. Het Schoonselhof zet ook in op het volwaardig uitbouwen van de secundaire en tertiaire functies

De begraafplaats Schoonselhof heeft een kerntaak als plek voor dodenzorg en herdenking voor de Antwerpse bevolking (en de ruime regio rondom). Deze **primaire functie** is op het Schoonselhof erg goed uitgebouwd, met veel keuzemogelijkheden voor de families die gebruik willen maken van de begraafplaats. Het continueren van deze primaire functie en versterken van de mogelijkheden naar de toekomst toe staat centraal, en moet worden toegepast op alle andere (secundaire en tertiaire) functies die op de begraafplaats ontwikkeld worden. De begraafplaats kan dus inspelen op **nieuwe vragen en trends**, die in relatie staan tot de noden en verenigbaarheden van de mogelijkheden van de site. Binnen de primaire functie valt ook de zorg voor het **beschermd funerair erfgoed** dat op de site aanwezig is, met specifieke noden inzake behoud, restauratie en hergebruikformules. We moeten echter ook rekening houden met het feit dat het domein Schoonselhof in het verleden wisselde van primaire functie: van kasteeldomein met een woonfunctie naar een dienstverlenend domein met begraafplaatsfunctie. **Zorgzaamheid** voor dodenzorg en erfgoedzorg staan voorop, **mensenmaat** en **het kunnen beleven van rituelen** is de enige maat die hier telt. Het bouwkundig erfgoed op de site wordt hier maximaal voor ingezet.

De begraafplaats zet daarnaast in op secundaire functies. De begraafplaats is een ankerpunt voor haar onmiddellijke omgeving, als luwteplek en waardevolle groen- en erfgoedzone die **verbinding** legt naar omgeving en omgekeerd. De ecologische functie van het domein is erg belangrijk, het is samen met Fort VII een omvangrijke natuurkern in een sterk verstedelijkte omgeving. **Medegebruik** staat daarbij centraal, zonder het respect voor deze bijzondere omgeving en haar gebruikers te verliezen. Wandelen, joggen, fietsen, yoga en zelfs een luwtespelstuin of 'ik-mis-je-plek voor kinderen en hun families kunnen, naast andere vormen van medegebruik, zolang ze maar in verbinding blijven staan met de zorgzaamheid die verwacht wordt bij de primaire functie.

De tertiaire functies en hun enorme potentieel worden gradueel opgebouwd, waarbij het funerair, bouwkundig en landschappelijk erfgoed van deze site centraal staat. Het doel is om de begraafplaats steeds meer in te zetten voor diverse vormen van **toeristische en cultuureducatieve ontsluitingen** (onderwijs, levenslang leren, ...). Daarbij wordt altijd rekening gehouden met de primaire functie van de site. Het sterke erfgoedkarakter van de begraafplaats wordt hier sterk uitgespeeld, met aandacht voor de vele verhalen van mensen, groepen en een ganse samenleving die hier verborgen liggen. Het erfgoedverhaal versterkt het idee dat de dood van alle tijden is. De **tijd** krijgt in het tertiaire karakter dan ook een andere invulling: heden, verleden en toekomst kunnen worden bekeken vanuit een erfgoedperspectief. Doelgroepen worden stapsgewijs aangezocht, met behulp van verschillende partnerorganisaties die in hun werking het Schoonselhof of een aspect dat aan bod kan komen op het Schoonselhof centraal kunnen zetten. Het delen van **informatie** staat centraal.

² De Nieuwe Gazet 3-12-1911, opiniestuk net na aankoop van Schoonselhof

Schoonselhof is een **levende begraafplaats**: een actieve zorg voor hedendaagse lijkbezorging staat centraal, met oog voor een duurzame toekomst. Het verleden wordt daarbij ingezet als verbindende factor tussen mensen, tijdsperiodes en veranderende opvattingen rond dodenzorg. Leven en dood komen hier op alle mogelijke manieren samen. Duurzaamheid staat daarbij centraal, zowel op grote schaal (klimaatzorg, ruimtelijke ordening, ...) als op kleine schaal (duurzaam denken stimuleren door hergebruik van funerair erfgoed, duurzame oplossingen bij restauratie, uitvaartrituelen omkaderen met mogelijkheden tot duurzaam denken en handelen).

5.2.2. Het Schoonselhof bewaakt de beeldkwaliteit van het landschap in relatie tot haar functies: van rouwlandschap tot (funerair) erfgoedlandschap

Er is, met het oog op het erfgoedlandschap en de noden voor de primaire functie aandacht voor de **beeldkwaliteit** van de verschillende zones en landschapskamers:

- **erfgoedzones** behouden hun unieke karakter als erfgoedlandschap
 - o het landschap verwijst naar de historiek van het originele ontwerp van het perk en versterkt de erfgoedbeleving. Het kan een volledig perk betreffen, maar ook een deel van een perk of rij omvatten
 - o er wordt ingezet op behoud en gefaseerde inventarisatie en restauratie
 - o het verwijderen van graven wordt hier tot een absoluut minimum beperkt. Wanneer een grafteken toch verwijderd wordt, moet goed worden overwogen wat in de plaats kan komen (genereren groen, nieuw grafteken, ...). Dit wordt verder toegelicht waar nodig in de perknota's.
 - o de primaire functie (vb.: bijbegraven, hergebruik, ...) blijft mogelijk, weliswaar in directe relatie tot de aanwezige graven. We denken hier dus meer aan bijbegraven en het stimuleren van hergebruik en peterschap
 - o restauratie en renovatie gebeuren met respect voor het erfgoed: er wordt gewerkt met dezelfde materialen, recuperatie van materialen vb. blauwe hardsteen, marmer, ...), technieken die zo weinig mogelijk schade toebrengen aan de graftekens (vb.: niet zandstralen om de koolstofverbindingen in blauwe hardsteen te vrijwaren, geen bijtende producten, ...)
 - o de tijd en zijn impact mag deel uitmaken van het beeld van deze zones. Er wordt niet gestreefd naar het restaureren naar nieuwstaat, een zekere patine is aanvaardbaar
 - o aanplantingen gebeuren met respect voor het historisch erfgoedlandschap
- **hybride zones** (funerair erfgoed en actieve zones) zetten in op een karaktervolle omgeving waar erfgoed de rouwbeleving kan versterken;
 - o beschermde graftekens (of tekens op de lokale lijst) en actieve concessies kunnen hier naast elkaar liggen;
 - o evolutie naar een erfgoedzone of een actieve zone is mogelijk
 - o de primaire functie blijft mogelijk bij graven met een erfgoedwaarde. We denken hier dus meer aan bijbegraven en het stimuleren van hergebruik en peterschap
 - o de primaire functie blijft eveneens actief voor alle andere graven
- **actieve zones** hebben voor de creatie van een rouwlandschap met een hedendaagse toets.
 - o de primaire functie is hier volledig actief en staat in functie van de noden van het moment, de gebruikers, de omgeving.
 - o er is ruimte voor een actief rouwlandschap, waarbij nieuwe visies op rouwen en herdenken in het landschap kunnen worden uitgewerkt.
 - o een oefening naar potentieel funerair erfgoed gebeurt pas na het verloop van termijnen

- **Historische cultuurlandschapszone:** de omgeving van het kasteel en de neerhoeve vormen een historisch cultuurlandschap.
 - o Er wordt ingezet op het actief conserveren van het cultuurlandschap
 - o De primaire functie is mogelijk maar wordt geïntegreerd in het landschap (vb.: natuurbegraven).
 - o De primaire functie komt ook volledig tot zijn recht in het bouwkundig patrimonium: de Neerhoeve herbergt de dienstverlening van de begraafplaats in de ruimste zin van het woord; het kasteel herbergt een nieuwe functie als ruimte voor koffietafels en afscheidsplechtigheden

5.2.3. Het Schoonselhof verweeft duurzaam denken in zijn ganse werking – De Sustainable development goals 2015-2030 en het Schoonselhof als voortrekker

Begraafplaatsen zijn zoveel meer dan plaatsen van rouw en verdriet. Reeds eerder in het traject werd verwezen naar de primaire (begraven en rouw), secundaire (betrokkenheid bevolking en rustplaats) en tertiaire functie (ruime publiekswerking) van begraafplaatsen. Funerair erfgoed gaat over mensen, elk met hun eigen verhaal, en de wijze waarop deze herinnering aan overleden dierbaren ingepland wordt in de omgeving (natuur, bos, groenaanleg...). Het samenspel van menselijke en natuurlijke aspecten biedt eveneens de mogelijkheid om in het strategisch begraafplaatsplan een hogere ambitie te beogen. Elk lokaal bestuur wordt immers uitgedaagd om werk te maken van de **Sustainable Development Goals (kort: SDG's)**, zoals geformuleerd door de Verenigde Naties. Voor Vlaanderen en de Vlaamse gemeenten is deze raadpleegbaar op: <https://www.sdgmonitor.be/sdg-monitor>

De stad Antwerpen hecht bijzonder veel belang aan de **implementatie van de SDG's**³, zo blijkt ook uit de cijfers in de SDG-monitor die jaarlijks sterk stijgen.

De uitvoerders van het traject begraafplaats Schoonselhof (de beheerders) zijn er van overtuigd dat de in de in het eindrapport geformuleerde maatregelen een substantiële bijdrage leveren tot de realisatie van de SDG's. Ook de begraafplaats kan dus worden ingezet om de score van Antwerpen in de SDG-monitor verder te versterken.

	Begraafplaatsen zijn lang niet meer de grijze massa aan grafstenen, een vergroening van de ruimte en een meer natuurlijk beheer zet zich door in dit domein. Het idee van parkbegraafplaatsen heeft duidelijk ingang gevonden. Het eindrapport zet lijnen uit tot het bewaken en stimuleren van de biodiversiteit (bomen, groenaanleg, insectenhôtels...)
---	--

³ Eind 2021 werkte de stad mee aan de organisatie van een eerste SDG trefdag waarin ook de beleidsprioriteiten van Antwerpen werden gecommuniceerd:
<https://ebesluit.antwerpen.be/zittingen/20.0917.5813.5862/agendapunten/21.0622.6920.4201;jsessionid=59E31EACD524140B5AE1729D5D64A461>

	Het Schoonselhof zet in op het behoud van het funerair en landschappelijk erfgoed, in dit bijzonder waardevolle cultuurlandschap. Daarnaast staan vergroening, waterhuishouding, natuurlijk beheer en toegankelijkheid centraal.
	Begraafplaatsen zijn een domein bij uitstek om partnerschappen aan te gaan. Intern door de oprichting van een stedelijke werkgroep. Extern door samen te werken met bijvoorbeeld onderwijs, erfgoedcel, IOED.... Tevens kan de bevolking met een hart voor cultuur of erfgoed haar betrokkenheid tonen door het aangaan van peterschappen. Bouwkundig erfgoed op deze site wordt ingezet voor de ondersteuning van de primaire functies en draagt bij tot een duurzame omgang tussen mensen tijdens rituelen. De aanwezige diensten zijn een sterke partner voor de gebruikers van de begraafplaats.
	In de dood is iedereen gelijk wordt weleens gezegd, immers iedereen sterft. In het stervensproces en de herinnering komen, soms op pijnlijke manier, ongelijkheden aan het daglicht. Het eindrapport zet in op het waardig kunnen begraven van elkeen door een ruim aanbod aan begraafmogelijkheden te formuleren (traditionele graven, urnenvelden, strooiweide, natuurbegraven, ...). Momenteel zet de Stad op haar begraafplaatsen en dus ook op Schoonselhof in op kwaliteitsvolle kosteloze rustplaatsen zoals gewone lijnperken, strooiweiden, nieuwe columbaria, urnenbos en urnenvelden.
	Aansluitend bij het gelijkheidsbeginsel, is een duidelijke en uniforme communicatie naar de bevolking een na te streven doel. Goed geïnformeerde ambtenaren en een helder begraafplaatsreglement zijn pijlers die hiertoe bijdragen. Er wordt reeds gestreefd naar een adviserende i.p.v. een louter uitvoerende dienstverlening die beoogt mensen te helpen een juiste keuze van rustplaats te maken (naburging) Informatie over de begraafplaats, haar werking en de aangeboden diensten is op cruciale plekken beschikbaar: bij de ingangen, bij de diensten die gevestigd zullen zijn op de Neerhoeve, ...
	In erfgoedzones wordt aan duurzaam materiaalbeheer gedaan: oude materialen worden waar mogelijk hergebruikt, nieuwe monumenten of restauraties/renovaties gebeuren met authentieke materialen (bij voorkeur een kringloop van materialen) Hergebruik van graven wordt actief ingezet als een vorm van duurzaam omspringen met graftekens en verantwoorde consumptie en productie. Bij ruiming van graven/graftekens dient steeds nagegaan te worden of deze materialen opnieuw kunnen gebruikt worden.

	Een duidelijke maatschappelijke vraag naar verduurzaming is vast te stellen. Begraafplaatsen kunnen hiertoe een bijdrage leveren. De stad zou in haar beleid een niet dwingende maar sterk aan te bevelen bepaling kunnen opnemen naar gebruik van duurzame materialen. Actueel relevant is hoe het Schoonselhof een rol opneemt als verkoelingsplek in de periferie rond Antwerpen, hoe biodiversiteit wordt verhoogd door natuurlijk beheer, hoe bomen- en plantenkeuzes worden aangepast aan de wijzigende omstandigheden, enz.
	Het verhaal van de begraafplaatsen vertelt eveneens het verhaal van de stad. Het is een kans om het toeristisch potentieel verder uit te bouwen via gerichte opleidingstrajecten, rondleidingen in het kader van levenslang leren, enz. De historische perken nemen daarbij een sterke functie op, waarbij hun monumentale en erfgoedrijke troeven uitgespeeld worden. Rondleidingen en zacht toeristische perspectieven kunnen ontwikkeld worden naar het voorbeeld van wat musea in de stad ook ontwikkelen – voor zover ze ook hier de luwteplek respecteren. Verjaardagsfeestjes op het Schoonselhof zijn een brug te ver, maar de herdenking van een geboorte- of sterfdatum van een personaliteit kan wel aanleiding geven tot interessante activiteiten die mensen het jaar rond naar de begraafplaats kunnen trekken. Informatieve tertiaire initiatieven (wandelbrochures, leaflets, instaprondleidingen, digitale informatie via apps en website, ...) worden verder ontwikkeld en ter beschikking gesteld.
	Doordacht medegebruik van ruimte moet kunnen gebeuren met aandacht voor de primaire functie van de begraafplaats. Stilte, respect en rust blijven voor rouwenden erg belangrijk, activiteiten zijn enkel verenigbaar als ze een garantie bieden op het waarborgen van de kwaliteit van deze luwteplek. - Honden toelaten op de hoofdwegen, maar niet op de perken – als teken van respect voor de overledenen - De begraafplaats is enkel toegankelijk voor lokaal verkeer dat inherent verbonden is aan de primaire functie. Sluipverkeer moet worden verhinderd - Het aanmoedigen van gezonde beweging (wandelen, lopen, joggen, fietsen op de verharde wegen) door aansluiting op diverse sportroutes in de stad. - Enkele wachthuisjes op strategische plaatsen op de begraafplaats krijgen een nieuwe functie met het oog op de creatie van: - o schuilplekken - o doe-plek voor kinderen, - o educatieve informatie voor bezoekers (van plans tot informatie over de biodiversiteit, het erfgoed, het historische landschap, etc... op de begraafplaats), - o zichtplekken (waar bezoekers gewezen worden op bijzondere zichten op de begraafplaats met bijhorende informatie)

5.3. Beheersvisie per onderdeel

5.3.1. Bouwkundig

Het Kasteel en de Neerhoeve documenteren integraal de geschiedenis van de site. Hun behoud en erfgoedwaarde is reeds gedocumenteerd en voorzien in de lopende restauratiedossiers. De restauratie van beide gebouwen zal een enorme bijkomende meerwaarde geven aan de reeds bestaande monumentale uitstraling van het Schoonselhof. De gebouwen worden door middel van reguliere monitoring en onderhoud van hun verdere bestaan worden verzekerd, reguliere inspecties door Monumentenwacht kunnen een sleutel vormen voor deze monitoring en de planning voor onderhoudswerken.

Na oplevering van de restauraties nemen beide gebouwen bij voorkeur functies op die aangepast zijn naar het primaire, secundaire en tertiaire karakter van de begraafplaats. Het huisvesten van diensten die gerelateerd zijn aan de begraafplaats en het nabijgelegen crematorium zijn inherent aan deze functies (onthaal voor de burger en professionelen, kantoren van de diensten, ruimte voor lezingen, tentoonstellingen, enz. gerelateerd aan de historiek en de functies van de site). Daar waar mogelijk binnen dit kader kunnen secundaire en tertiaire activiteiten kunnen doorgaan in deze gebouwen, met onder meer samenwerking van partners (zoals vb. verenigingen voor funerair erfgoed, Open Monumentendagen, Erfgoeddagen, enz.). Door de erfpacht zal de onderhoudsplicht ook vereisen dat de erfpachthouder de nodige acties onderneemt, in overleg met het Agentschap Onroerend Erfgoed.

Voor de ingangsgebouwen staat het behoud van beide gebouwen buiten kijf. Beiden documenteren aspecten van hoe het rouwlandschap van de begraafplaats werd ingericht met infrastructuur die tegemoet kwam aan de noden van bezoekers en rouwenden, zowel bij de oprichting van de begraafplaats als tijdens de jaren 1950/1960. Het ingangsgebouw van Fivez wordt vandaag niet meer ingezet als onthaalruimte voor de primaire activiteiten. Het wordt wel gebruikt voor onthaal tijdens secundaire en tertiaire activiteiten (o.a. funerair toerisme).

De meest originele wachthuisjes worden bewaard voor de toekomst. Er wordt ingezet op restauratie, weliswaar met aandacht voor veiligheid (vb. veiligheidsglas). Deze huisjes zullen worden ingezet als schuil- of ontmoetingsruimte en als plek waar informatie over het natuurlijke en erfgoedkundige landschap van de begraafplaats aan bezoekers en wandelaars kan worden verstrekt. De overige schuilhuisjes verdwijnen, en maken ruimte voor een nieuw actieplan rond schuilruimten op de begraafplaats. Het ontwerp van de nieuwe schuilhuisjes is best afgestemd op de karakteristieke eigenschappen van de drie originele huisjes, waarbij de architecturale kwaliteiten en het visuele ensemble met de originele schuilhuisjes zo goed als mogelijk bewaard blijven.

5.3.2. Landschappelijk

5.3.2.1. *Beheervisie ecologische functie*

De parkbegraafplaats vormt samen met het aangrenzend Fort 7 een groengebied van meer dan 100 ha met heel wat waardevolle vegetaties. Deze omvangrijke natuurkern is ook leefgebied voor een groot aantal minder algemene diersoorten.

Het verder ontwikkelen van een natuurgericht beheer in de parkbegraafplaats Schoonselhof en streven naar een hogere biodiversiteit van de graslanden en boszones staan centraal.

Door een gefaseerd maaibeheer in een zo groot mogelijk deel van de bermen en graslanden wordt gestreefd naar de verdere ontwikkeling van bloemenrijke graslanden die ook aantrekkelijk zijn voor invertebraten (dagvlinders, wilde bijen, etc.). Ook binnen de perken wordt waar mogelijk een minder intensief beheer toegepast.

De noordelijke oudere boszone kan vooral spontaan verder ontwikkelen en worden de oude bomen er maximaal behouden. In het zuidelijk Sterrebos worden de homogene beukenbestanden geleidelijk omgevormd naar meer diverse en structuurrijke boszones.

De verschillende vijvers en het netwerk aan grachten zijn waardevolle ecologische elementen in de parkbegraafplaats. De randen van de grachten krijgen verder een begrazingsbeheer of gefaseerd maaibeheer met ontwikkeling van schrale vegetaties en bloemenrijke ruigtes. Op de randen van de vijvers kunnen oeverplanten ontwikkelen en wordt gestreefd naar een meer natuurlijk visbestand. De bufferende werking voor piekdebieten is een belangrijke functie van het grachtenstelsel.

Het uitgebreid netwerk van dreven vormen een belangrijke drager van de landschappelijke en ecologische waarden in het gebied. De dreven worden maximaal behouden en dit door een goede opvolging en beheer gericht op het behoud van de bomen. Waar nodig worden er nieuwe dreefbomen aangeplant waarbij de soortenkeuze belangrijk is maar de eenvormigheid (o.a. zelfde leeftijd) van de dreven niet altijd bepalend is. In sommige dreven kan dit wel bepalend zijn.

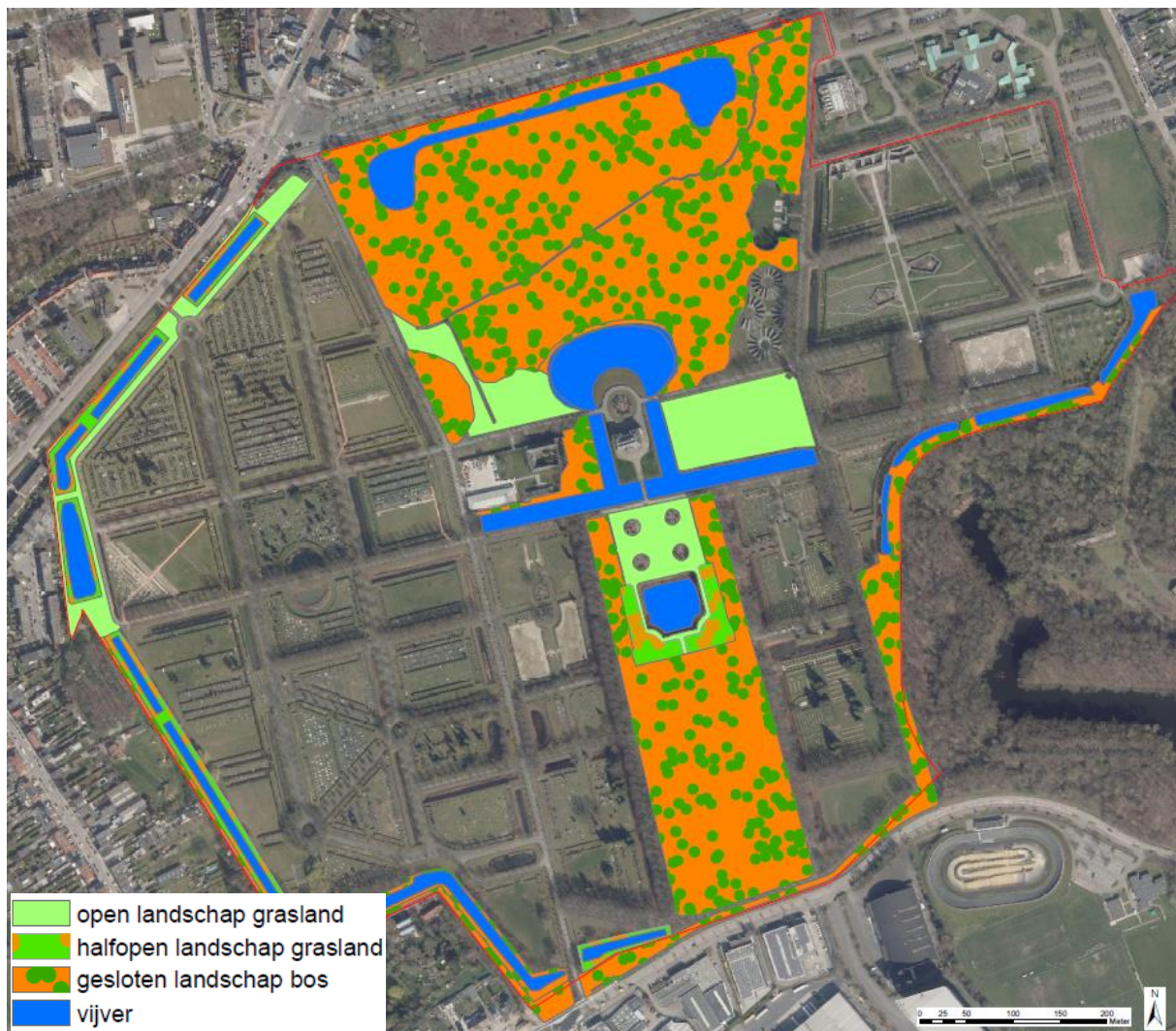
Landschapstypes

De delen binnen het natuurbeheerplan worden ingedeeld in landschapstypes. Deze landschapstypes worden behouden of ontwikkeld.

De huidige boszones blijven behouden als gesloten bos. Er is geen uitbreiding van bos voorzien binnen de begraafplaats Schoonselhof. De zone tussen de berceau en de vijver wordt als grasland opgehouden met eventueel enkele boomgroepen erin.

De graslanden in de omgeving van het kasteel en het schraal grasland aan de toegang worden behouden als open landschap, al dan niet met solitaire bomen erin.

Op de west- en zuidrand van de parkbegraafplaats worden de boszones als gesloten bos behouden of verder ontwikkeld. De oevers van de grachten aan de westrand worden nog deels open gehouden, hier worden de graslanden tussen de buitenste weg en de afsluiting open gehouden. Aan de oostrand sluit het bos directer aan bij de vijvers.



Afbeelding 5.1: landschapstypes binnen de delen natuurbeheerplan van het Schoonselhof.

Ambitieniveau

Binnen de zones van het natuurbeheerplan (28,9 ha) wordt gestreefd naar het ontwikkelen van minstens 75% natuurstreefbeelden, dus wordt het ambitieniveau beheertype 2 gerealiseerd.

5.3.2.2. Beheervisie sociale functie

Het Schoonselhof is een aantrekkelijk wandel- en rustgebied. Niet alleen bezoekers van de begraafplaatsen maar ook omwonenden van de verstedelijkte kernen rond de begraafplaats komen het gebied bezoeken.

Nagenoeg alle wegen zijn verhard en goed toegankelijk, ook voor rolstoelgebruikers. Er mag worden gefietst in de begraafplaats maar omdat er geen doorsteken zijn, is dit beperkt. Er wordt een veilige fietsdoorsteek voorzien: een noord-zuid verbinding van de Moerelei naar de Krijgsbaan en een oost-westverbinding van de Legerstraat naar de Krijgsbaan. Deze heeft verder geen impact op het landschap of ontwerp van de begraafplaats. De bestaande verhardingen volstaan. De fietser wordt hier toegestaan als gast, die respect opbrengt voor wandelaars en gebruikers van de begraafplaats.

In het noordelijk bos is een onverhard maar goed toegankelijk wandelpad aanwezig. Het Sterbos blijft op korte termijn niet toegankelijk om veiligheidsredenen (vallende takken/bomen). Op termijn zal na omvorming van de homogene beukenbestanden het bos weer toegankelijk worden op enkele paden.

Op de buitenranden van het gebied zijn verschillende parkings beschikbaar. Het is wenselijk dat er binnen het gebied een duidelijke verkeersdoorstroming komt waarbij minder functionele wegen beperkte toegang krijgen voor voertuigen. Tevens dient een strikter parkeerbeleid te worden uitgewerkt om te vermijden dat er in de bermen wordt geparkeerd en de doorgang voor wandelaars wordt gehinderd.

Op termijn wordt gestreefd naar een meer autoluwe begraafplaats waar voertuigen onder meer beperkende voorwaarden worden toegestaan.

5.3.2.3. Beheervisie economische functie

De economische functie in het gebied is beperkt tot (beperkte) houtopbrengst bij de kappingen in de boszones, vooral dan het Sterbos. Daarnaast is er het gebruik van het kasteel en het neerhof.

Verder heeft het gebied een functie als ecosysteemdienst door de bufferende werking op de waterhuishouding.

5.3.3. Archeologisch

Zones die nog eventuele verwachting hebben archeologisch opvolgen wanneer er in de toekomst werken uitgevoerd worden op dat deel het terrein, of wanneer er zich andere opportuniteiten voordoen (b.v. toevalsvondsten).

5.3.4. Beheersvisie funerair (perknota's) funerair

De beheersvisie funerair wordt uitgewerkt in diverse perknota's, die opgemaakt zijn per gehelen/beheersmatige gehelen. Er worden binnen dit plan dus geen nota's opgemaakt voor elk van de meer dan 50 perken, vermits veel van deze perken tot een actieve zone behoren of lege perken zijn die ruimte voor toekomstige lijkbezorgingen bieden.

Er werden na overleg met de verschillende stakeholders perknota's opgemaakt voor:

- Historische perken (Y, Z1)
- Ereperken
- Perk Polderdorpen (T)
- Asbestemmingsperken
- Joodse perken
- Militaire perken

Deze nota's bundelen perken die belangrijk funerair erfgoed herbergen en een aantal gelijkaardige beheersmatige problematieken hebben. Kernpunten voor beheer worden in deze nota's uitgewerkt op basis van de inventarisatie en analyse van knelpunten en kansen per perk/geheel.

Actiepunten (funerair) die de perken overstijgen

Primair

- Combinatie actief begraven en erfgoed bewaren combineren: inzetten op versterking van deze functies naar elkaar toe, met een heldere toekomstvisie over welke zones als erfgoed gekoesterd worden en welke zones kunnen gebruikt worden voor nieuwe ontwikkelingen
- Systematische, planmatige en gefaseerde restauratie van funerair erfgoed, volgens de visie en aandachtspunten in de perknota's.

Secundair:

- Levende begraafplaats: ook voor de omgeving
- Wandelen en sporten promoten voor omwonenden
- Opstart van een participatietraject met omwonenden

Tertiair:

- Toeristisch potentieel sterker uitspelen: inzetten op belevingswaarde die past bij primaire functie
 - o Voor het verder uitbouwen van een toeristisch potentieel zal vroeg of laat een opvolging moeten gebeuren rond het waarborgen van het primaire karakter van de site. We beogen niet om er een museale ruimte van te maken, maar veel oude graven hebben wel een bijna museaal potentieel als bijzondere graftekens.
 - o Partnerships met verenigingen die Schoonselhof dienen te worden ondersteund, met het oog op deze reflectie en opvolging rond primair/tertiair karakter (vb.: vzw Grafzerkje, De Schoonselhofvrienden)
- Themarondleidingen uitwerken die aansluiten op week van de begraafplaatsen, erfgoeddagen, Open Monumentendagen, ...
- Lidmaatschap ASCE (Association for Significant Cemeteries Europe), timing te voorzien na de restauratie van de historische gebouwen.
- Inzetten op educatie (scholen en levenslang leren)
 - Scholen in de omgeving actiever betrekken (via erfgoedcel, via scholennetwerk, ...)
 - Levenslang leren: inzetten op vormingen rond natuur, funerair erfgoed, rouwverwerking, ...

5.4. Doelstellingen

5.4.1. Bouwkundig

1. Restauratie van de Neerhoeve
2. Ingebruikname van de Neerhoeve door de dienst begraafplaatsen (Stadsbeheer)
3. Restauratie van het kasteel
4. Ingebruikname van het kasteel door Pontes als ruimte voor administratie en kleine afscheidsrituelen (koffietafels, ...)
5. Continueren van zorg voor de infrastructuur van de ingangsgebouwen
6. Ingebruikname van de wachtruimte door diensten en in het kader van secundaire en tertiaire activiteiten
7. Restauratie van de drie oudste wachthuisjes
8. Ontwerp en realisatie van nieuwe schuilruimten op de begraafplaats volgens de huidige en toekomstige noden van een eigentijds rouwlandschap

5.4.2. Landschappelijk: Ecologische beheerdoelstellingen

Het ontwikkelen van waardevolle bostypes met voorjaarsflora, het verder ecologisch opwaarderen van graslanden (ook in de perken), grachten en vijvers, het behoud van oude bomen en dreven en het verder geschikt maken van het leefgebied van heel wat dieren zijn belangrijke ecologische doelstellingen voor de parkbegraafplaats. Bij de uitwerking van de doelstellingen en maatregelen wordt er voor gezorgd dat er wordt voldaan aan de criteria voor duurzaam natuurbeheer met o.a. verouderingseilanden in de boszones, voldoende dood hout, ...

5.4.2.1. *Natuurstreefbeelden*

Momenteel bestaan binnen de parkbegraafplaats de noordelijke boszone en het Sterbos uit de Europese habitat 'zuur eiken-beukenbos' (9120). Als regionaal belangrijke biotopen (rbb) is er beperkt rietland (rbbmr) aanwezig. Enkele graslanden en een aanzienlijk deel van de bermen zijn vrij schraal en behoren tot soortenrijke struisgraslanden (ha) of glanshaverhooilanden (hu).

Vijvers en grachten

De noordelijke vijver en de vijvers rond het kasteel worden verder ontwikkeld als 'eutroof water'. Dit is geen strikt natuurstreefbeeld maar zijn de vijvers wel belangrijk voor broedende watervogels, foeragerende vleermuizen, watergebonden insecten, ... Er wordt gestreefd naar een natuurlijk visbestand, hiervoor zullen er afvissingen van niet-gewenste soorten moeten gebeuren en eventueel bepoting met gewenste soorten. Op de randen wordt gestreefd naar een goed ontwikkelde oevervegetatie en beperkt (wilgen)opslag voor watergebonden insecten. Ongewenste exoten als zomerganzen en waterschildpadden worden in de mate van het mogelijke verwijderd.

Het uitgebreid netwerk aan grachten vormt een belangrijke ecologische drager in de parkbegraafplaats. Naast een voldoende hoog waterpeil in de grachten worden de veelal interessante oevers natuurgericht beheerd. Grachten die weinig waterhoudend zijn, kunnen dichtgroeien met riet of deels verbossen met wilgenstruweel, dit wel enkel voor grachten in de zuid- en oostrand die buiten de directe omgeving van perken liggen.

Graslanden

Gezien er reeds jarenlang wordt gemaaid met afvoer van het maaisel en zonder bemesting zijn heel wat van de graslanden en bermen vrij schraal en veelal vrij bloemenrijk. De grotere graslanden in het centraal deel (omgeving kasteel) worden verder natuurgericht beheerd en worden ze verder ontwikkeld naar soortenrijke graslanden met als streefdoel soortenrijk mesofiel hooiland (rbbhu). Een deel van die graslanden krijgen een sinusbeheer.

Het grasland van grasland wordt als **soortenrijk struisgrasland (6230_ha)** verder ontwikkeld. Verder is een aanzienlijk deel van de bermen en de grazige zones binnen de perken vrij schraal met duidelijke kenmerken van soortenrijk mesofiel hooiland (rbbhu) of struisgrasland (6230_ha). Gezien echter het intensiever maaibeheer van deze grazige zones worden ze niet mee opgenomen in de natuurstreefbeelden.

De grazige zones binnen de perken worden hoofdzakelijk als gazon beheerd met afvoer van het maaisel. Waar mogelijk en in overeenstemming met de cultuurhistorische en sociale functie, wordt gestreefd naar een minder intensief maaibeheer.

Rietland

In de randen van enkele vijvers en grachten is er beperkt **rietland** (rbbmr) ontwikkeld. Deze zones worden indien nodig extensief gemaaid (ca. 5-jaarlijks).

Bos

De noordelijke boszone (12 ha) en het Sterbos (4,5 ha) worden verder ontwikkeld als natuurstreefbeeld '**zuur eiken-beukenbos**' (9120). In de noordelijke boszone wordt het beheer beperkt tot eventuele selectieve kap van ongewenste exoten. In het Sterbos worden de homogene beukenbestanden geleidelijk en op langere termijn (25+ jaar) omgevormd naar inheems loofhoutbestanden met soorten als zomereik, beuk, haagbeuk, winterlinde, ...

Op de randen (uitgezonderd noordrand) is er een smalle bosstrook aanwezig die mits veiligheidsbeheer en verwijderen probleemsoorten spontaan kan ontwikkelen. Deze bosstroken zijn geen volwaardig habitatype maar vallen onder 'loofbos'.

Er is bijzondere aandacht voor het behoud en beheer van de 35-tal oude(re) en waardevolle bomen op de begraafplaats. Waar mogelijk wordt veteranenbeheer voor deze bomen toegepast.

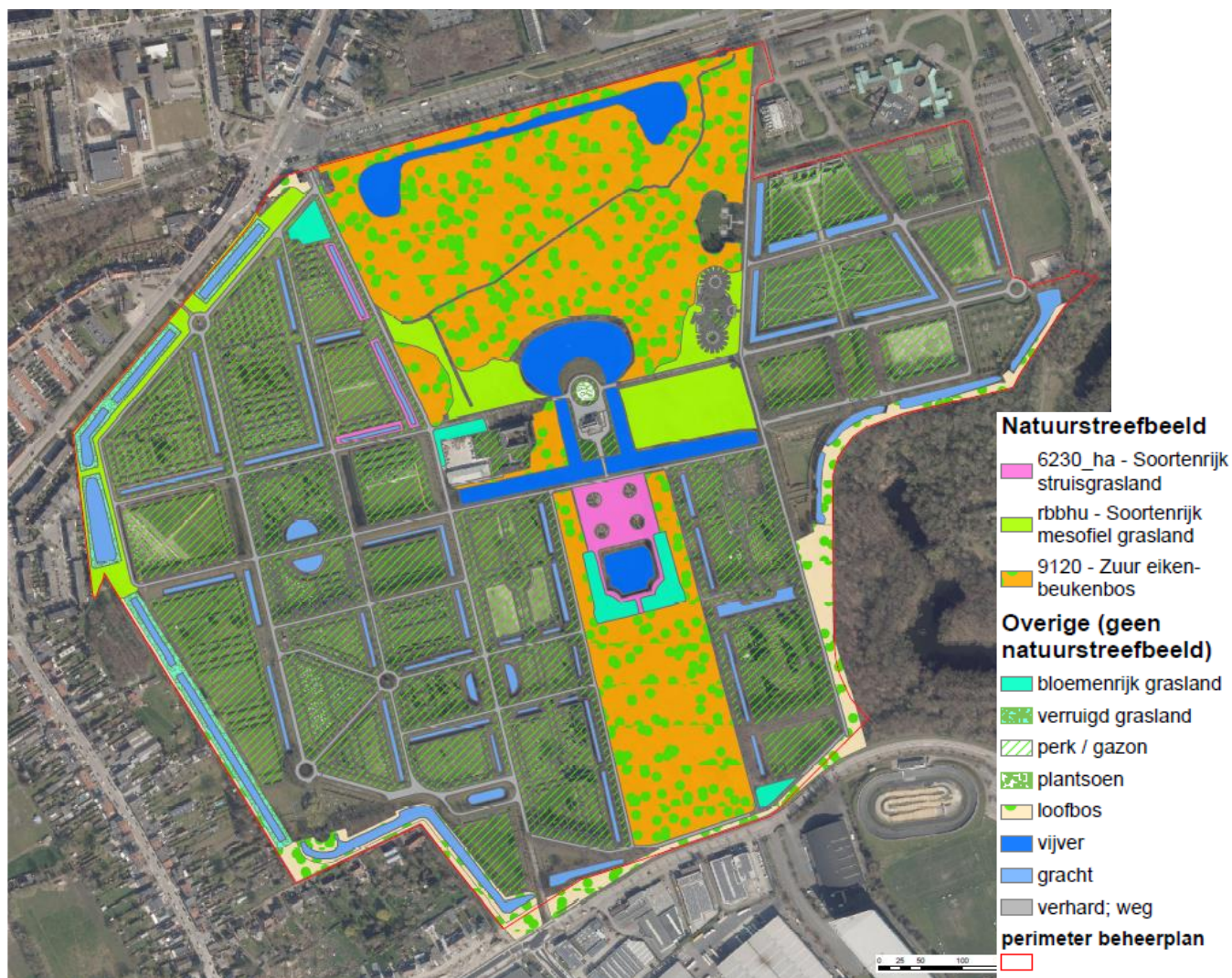
In het Schoonselhof zijn 12 km dreven aanwezig. De bomen in deze dreven worden regelmatig opgevolgd en krijgen indien nodig een onderhoudssnoei. Bij het uitvallen van bomen in de dreven, worden er nieuwe bomen ingeplant van dezelfde soort.

In onderstaande tabel is het huidig aandeel en het gewenst aandeel (einde looptijd beheerplan) aan Europese habitats en regionaal belangrijke biotopen voor het volledige Schoonselhof weergegeven. Ook de balans aan zones waarvoor geen specifiek natuurstreefbeeld is bepaald, is vermeld. Het aandeel natuurstreefbeeld per beheereenheid is weergegeven in het GIS-bestand en de subsidietabel.

In totaal is er momenteel 20,36 ha (29%) van de niet verharde zones (70,7 ha) in de parkbegraafplaats als natuurstreefbeeld aanwezig. Door de verdere ontwikkeling van de graslanden en de oudere boszones zal er in totaal 21,42 ha (30%) Europees habitat en regionaal belangrijk biotoop worden ontwikkeld.

Tabel 3.1: balans natuurstreefbeelden en overige in de parkbegraafplaats Schoonselhof.

natuurstreefbeeld	code	2022 (ha)	2045 (ha)
Zuur eiken-beukenbos	9120	16,97	16,97
Soortenrijk struisgrasland	6230_ha	0,80	1,11
Soortenrijk mesofiel grasland	rbbhu	1,15 – 2,34	2,25 – 3,09
Rietland en -kragen	rbbmr	0,25	0,25
<i>Totaal</i>		<i>20,36</i>	<i>21,42</i>
Overige (geen natuurstreefbeeld)			
Gazon (incl. dreven)		24,17	20,77
Bloemenrijk grasland		0,50	2,84
Grafperken en plantsoenen		16,51	16,51
Loofbos		2,42	2,42
Vijvers		2,93	2,93
Grachten		3,81	3,81
Wegen, gebouwen en infrastructuur		6,60	6,60
<i>Totaal</i>		<i>56,94</i>	<i>55,88</i>
Totaal		77,3	77,3



5.4.2.2. Leefgebieden soorten

Voor volgende soorten is er extra aandacht voor het beheer van hun leefgebied (soorten met * zijn Europees beschermd):

Broedvogels:

- Blauwe reiger: maximaal behoud van de reigerkolonie in het noordelijk bos.
- Roofvogels (buizerd, sperwer, bosuil): instellen van een rustzone in de bossen.

Vleermuizen:

- Watervleermuis*: komt jagen boven de vijvers en is er vermoedelijk in de omgeving een zomerkolonie aanwezig. Bij de kap van potentiële vleermuisbomen wordt vooraf de aanwezigheid van vleermuizen nagegaan (bij voorkeur kappen oktober). Bijkomende verlichting in het gebied wordt er niet voorzien om geen bijkomende lichthinder te krijgen.
- Gewone dwergvleermuis*: komt foerageren in het volledige gebied, vooral in de bosranden en langs de dreven. Mogelijkheid tot zomerkolonie (en overwintering) in het kasteel of in gebouwen Neerhof. Bij restauratie dient hiermee rekening te houden worden en worden voorzieningen geplaatst.

- Rosse vleermuis*: komt regelmatig in het gebied jagen. Er zijn geen zomerkolonies gekend maar bij kap van potentiële vleermuisbomen wordt vooraf de mogelijke aanwezigheid nagegaan.

Invertebraten:

- Bruin blauwtje, oranje zandoogje en andere graslandsoorten: extensief maaibeheer in de graslanden met sinusbeheer.
- Libellen: bruine korenbout, vroege glazenmaker, glassnijder, ... Om de populaties te behouden en te versterken, dienen de waterpartijen van voldoende kwaliteit en structuur te zijn. Behoud enkele struiken wilgenopslag op de oevers is onder meer belangrijk.

5.4.2.3. *Bosbalans*

De bosbalans in de parkbegraafplaats Schoonselhof is neutraal gezien er geen bos wordt verwijderd of aangeplant.

5.4.2.4. Waterhuishouding

Inleiding

Bij de aanleg van de begraafplaats werden grachten aangelegd en begraafperken verhoogd met het oog om onder meer te garanderen dat begraven in maximaal gedraineerde bodems zou plaatsvinden. Deze werken waren dus voornamelijk gericht op afvoer van hemelwater.

Onder druk van de klimaatwijziging is er niet meer uitsluitend de behoefte tot afvoer van hemelwater, maar ontstaat tijdens droogte eveneens de behoefte om water te bufferen, zodanig dat het waterrijke domein met grachten en vijvers niet uitdroogt. Tijdens de laatste zomers heeft aanhoudende droogte voor historisch lage waterstanden en verdroging gezorgd in grachten.

In 2019 werd een studie uitgevoerd door waterexperten, die naast een onderzoek van de staat van de waterhuishouding ook de mogelijkheden van eventuele maatregelen in beeld brachten om de waterbufferende functie van het domein te verbeteren. (zie bijlage)

Twee projecten dienen zich aan om zowel aan de west- als de oostkant van het domein meer hemelwater naar de grachten van het domein te voeren.

Toekomstvisie

Tijdens de huidige evolutie van klimaatwijziging waarin steden op zoek gaan naar nieuwe manieren om bij droogte water te bufferen en bij warmte meer koelte te creëren, biedt het domein Schoonselhof opportuniteiten.

Door haar ligging maakt Schoonsel de natuurlijke verbinding tussen de groengebieden van fort 7 Wilrijk en van park Sorghvliedt en fort 8 van Hoboken. Deze bestaande groene verlinting vormt ten zuiden van Antwerpen een interessante aanzet voor de creatie van een groene gordel met mogelijkheden om verder te verbinden naar het westen met Polderstad te Hoboken en in het oosten via Park Van Eeden te Wilrijk het domein Middelheim, park den Brandt en het Nachtegalenpark.

Het domein is net als de buurparken zeer bebost en heeft als uniek kenmerk één van de meest waterrijke gebieden rondom Antwerpen te zijn.

Het masterplan Schoonselhof ambieert de valorisatie van het domein als wandelpark, net zoals dat reeds van bij de aanleg in 1911 werd geformuleerd.

Vandaag wordt een nieuwe doelstelling toegevoegd om het domein ook te valoriseren als belangrijk waterrijk gebied dat:

- bij warmte bijdraagt aan verkoeling;
- bij droogte water buffert;
- en bij regenval een bijdrage levert in de infiltratie van hemelwater als alternatief voor afvoer via rioleringen.

Twee projecten dienen zich aan om structureel meer toevoer van hemelwater naar het domein te realiseren. In te schrijven in ACTIETABEL BEHEERPLAN

Hemelwater fietspaden N148 / Sint-Bernardsesteenweg – 2023 / 2024

Bij de heraanleg van het fietspad aan de gewestweg N148 door het Agentschap Wegen & Verkeer en Aquafin, wordt het hemelwater er via een infiltratiegracht omgeleid naar het Schoonsel.

Omwille van het weren van slib wordt een buffergracht voorzien tussen het fietspad en gracht 60 op het domein. Een afsluiter wordt voorzien om bij bv calamiteiten de toevoer te stoppen.

Studie door EVO toonde aan dat voldoende buffering is voorzien in de grachten en er geen problemen worden verwacht aan het voorziene lozingsdebiet van 20L/s/HA.

De berging van de grachten 5a, 5b en 60 zal geoptimaliseerd worden door een overloop naar de grachten 5 en 18.

Tevens wordt de verbinding tussen gracht 60 en de Engelse vijver 45 gecontroleerd / gereinigd waardoor bij zware regenval het water in twee richtingen kan lopen.

Infiltratie van water in de bodem gebeurt via de taluds van de grachten en heeft geen impact op het grondwaterpeil in de verhoogde begraafperken.

Dit project zal naast de bescheiden aanvoer van water uit de Hollebeek extra toevoer in de westkant van het domein opleveren. Voor Aquafin is deze ontharding van de fietspaden een meer duurzaam alternatief dan afvoer van hemelwater via rioleringen. Het project is dus een win-win voor alle partijen.

Hemelwater uit fort 7 Wilrijk (2023-2024) en de Korenbloemwijk (ontwerpfase 2024- uitvoering 2026)

Het regenwater uit fort 7 Wilrijk en uit de Korenbloemwijk loopt momenteel via rioleringen. Bij zware regelval ontstaat wateroverlast.

De uitgevoerde waterstudie bevestigt de positieve effecten van het omleiden van dit hemelwater naar de grachten aan de oostkant van Schoonselhof.

In een eerste fase wordt een aansluiting van de afvoer van fort 7 naar de dichtbijgelegen gracht gerealiseerd.

De in het masterplan voorgestelde doelen om het domein o.m. ook aan de oostkant te omzoomen met grachten, kan met de watertoevoer uit de Korenbloemwijk gerealiseerd worden op perk 18.

Een ontwerp van heraanleg van perk 18 zou dienen te voorzien in de aanleg van een gracht langsheen het ganse perk die met een twee gracht westelijke richting gaat om zo aan de sluiten aan de bestaande grachten ter hoogte van de perken 13 en 14.

Ook het crematorium voorziet de aanleg van een nieuwe vijver die zich zal bevinden in de nabijheid. De mogelijkheden om deze nieuwe vijver aan te sluiten op de grachtenstelsels dient te worden onderzocht.

De opgegraven grond op perk 18 dient aangewend te worden om het perk te verhogen, zoals op de andere begraafperken.

Het ontwerp van het perk zal voorzien in de inrichting van een natuurlijke en waterrijke begraafzone voor asurnen waarin vanuit de grachten verschillende zijtakken bijdragen aan infiltratie en beleving.

5.4.2.5. *Herstel structuur Sterrenbos*

Sterrenbossen zijn een element uit de barokke landschapsarchitectuur en raakten in de 18e eeuw in zwang. Ook in het Schoonselhof vinden we een sterrenbos, dat reeds op de Ferrariskaart (1771-78) ingetekend werd.

Dit sterrenbos in beuk, dat samen met de lovergang en de aanpalende beukendreven deel uitmaakt van het kasteeldomein, is in slechte staat en takelt verder af.

Vanuit de erfgoedkundige landschappelijke waarde die het sterrenbos heeft in het oude domeinlandschap, door zijn unieke aanplantingsvorm en de aanwezigheid van monumentale beuken wordt gekozen om het sterrenbos-concept te bewaren voor volgende generaties.

Ondanks de uitbreidende uitval van vele beuken in het sterrenbos, zijn er nog steeds prachtige monumentale gezonde exemplaren waardoor een totaalplan voor een geheel nieuwe heraanplant niet te verantwoorden is.

Om deze reden wordt ervoor gekozen om een gefaseerde omvormingsmethodiek toe te passen die een verjonging van het sterrenbos faseert over meerdere decennia en die als doel heeft de stervormige structuur te bewaren.

Eenzijds is het doel om bosverjonging mogelijk te maken door selectieve kap, anderzijds om een aantal monumentale bomen met hoge toekomstverwachting te behouden als overstaanders. Het is niet de bedoeling om in het bos een ster met dreven afgezoomd met gelijkjarige bomen te creëren. Daarvoor zouden namelijk nagenoeg alle bestaande en monumentale bomen moeten wijken om succesvolle heraanplant mogelijk te maken. Streefdoel is dus om de stervormige drevenstructuur te behouden maar op een alternatieve manier te accentueren.

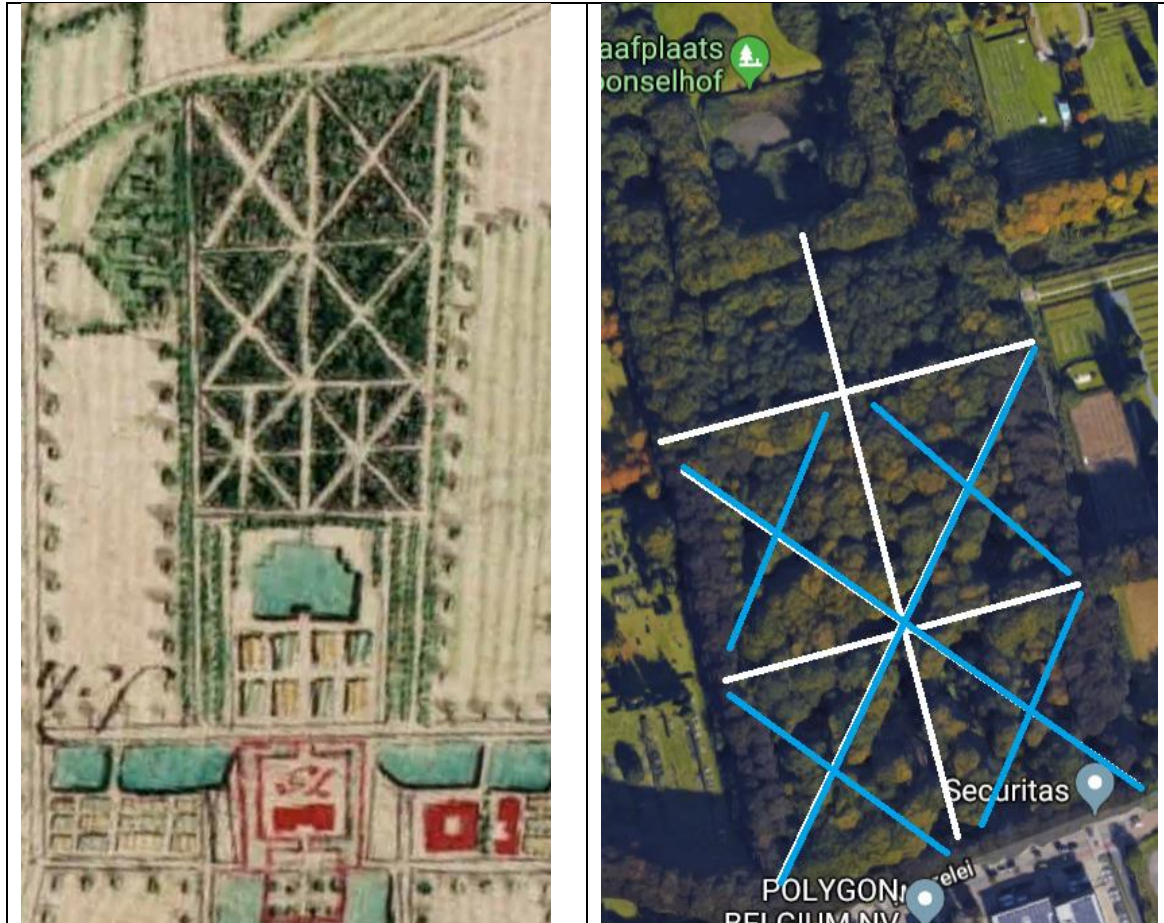
Er wordt gefaseerd verjongd. Om de 6 jaar wordt een kwadrant voorbereid op nieuwe aanplant: dode en aangetaste bomen worden verwijderd, evenals zaailingen van ongewenste soorten (Am. vogelkers en Am. eik) of zaailingen met onvoldoende toekomstverwachting. Er wordt bijkomend gedund wanneer dit nodig is om een kwalitatieve heraanplant mogelijk te maken.

Het verwijderen van dode en zieke exemplaren uit de overige kwadranten wordt beperkt tot het veilig houden van de dreven die voor het publiek toegankelijk zijn.

Natuurstreefbeeld is het zuurminnend eiken-beukenbos (habitat 9120). De nieuwe aanplant bestaat uit beuk en zomereik als dragers, aangevuld met een aantal nevenboomsoorten als ondersteuner (haagbeuk, winterlinde, tamme kastanje) en schaduwverdragende heesters (hulst, ook wilde lijsterbes). De eiken en beuken worden aangeplant op eindbeeld. De nevenboomsoorten worden als ondersteuners aangeplant tussen de dragers om de vorming van een bosklimaat te versnellen. Ze zullen op langere termijn eventueel weer verdwijnen onder het kroondak van de dragers. Spontane verjonging van ruwe berk wordt behouden.

De drevenstructuur wordt geaccentueerd met voornamelijk de rijen beuken die worden behouden of worden ingeboet en in mindere mate met de dragers en ondersteuners. Gezien de unieke Ausgangssituatie (een bos van meer dan 300 jaar oud) wordt de kruidlaag niet aangeplant maar kan die spontaan ontwikkelen. De exoot bonte gele dovenetel die vrij talrijk aanwezig is, wordt niet gericht bestreden.

Enkel de hoofdas – zichtas – vanuit het kasteel en de twee zijassen worden (gefaseerd) gerestaureerd met beuken. Maar ook hier wordt ongelijkjarigheid toegelaten om monumentale bomen te kunnen behouden.



5.4.3. Archeologisch

Bij opportuniteiten wordt archeologisch onderzoek uitgevoerd, in samenwerking met externe partners met de nodige expertise.

5.4.4. Funerair

5.4.4.1. *Een beheersmatige inventaris als startpunt voor maatregelen*

De inventaris van de graven en perken die voor dit plan in aanmerking komen, werd opgemaakt op basis van beheersmatige criteria. Het is dus geen inventaris van symboliek, levensverhalen, ... het is een werkinstrument om snel en efficiënt te komen tot inzicht in de toestand van een graf en de gepaste maatregelen die nodig zijn te gaan bepalen. Schadebeelden werden samengebracht en kunnen zowel op niveau van het graf, het perk (of alle perken die in dit plan zijn opgenomen) bekeken worden, zodat er kan gewerkt worden volgens categorieën van schadebeelden, die kan leiden tot een logische volgorde van maatregelen en acties.

5.4.4.2. *Streven naar een logische volgorde van werken*

Uit deze beheersmatige inventaris volgt dat er voor de uitwerking van maatregelen in dit plan gekozen wordt voor het gebruiken van een logische volgorde van de werken. Dit betekent dat we schadebeelden en acties groeperen die

- dringend en prioritair zijn (gerelateerd aan stabiliteit en veiligheid voor de bezoekers)
- nodig zijn, maar gefaseerd kunnen gebeuren
- cyclisch dienen te gebeuren (maandelijks, jaarlijks, tweejaarlijks, vijfjaarlijks, ...)
- in latere fases van dit beheersplan kunnen gebeuren, bij gebrek aan hoogdringendheid

Daar waar voor gebouwen het meestal prioritair is om monumenten wind- en waterdicht te krijgen (bovengrondse structuren zoals daken, ramen en muren), is het voor funerair erfgoed van belang om rekening te houden met volgende belangrijke structurele aandachtspunten:

- De toestand ondergronds (kelders, grafkuilen, bodemstructuren, ...) kunnen onstabiel zijn of in verval, met bijzonder grote gevolgen voor de bovenliggende structuur van het grafteken. Deze heeft voorrang op de situatie bovengronds (vermits herstellen van een bovenbouw weinig zin heeft als de ondergrondse structuur verder verval zal genereren).
- De toestand bovengronds, waarbij vooral stabiliteit van hoge constructies een veiligheidsrisico voor bezoekers met zich kan meebrengen (door omvallen of vallende onderdelen)

Er bestaat reeds een systeem van veiligheidsrapportering, dat de voorbije jaren werd uitgewerkt en toegepast. Dit volgt eveneens deze logische volgorde van werken. Naar de toekomst toe kan dus met verschillende fases van veiligheidsrapporten worden gewerkt. Deze leggen best de focus op stabiliteit, veiligheid en instandhouding.

Een bijkomende ondersteuning van deze gefaseerde rapportering kan een screening/monitoring door Monumentenwacht zijn. Dit kan per schadeproblematiek gebeuren of per rij, perk, vorm van erfgoed (vb. ereperken, militairen, ...). In 2020 werd reeds een screening op stabiliteit/veiligheid van graftekens opgestart door de dienst begraafplaatsen. Deze wordt verder cyclisch opgenomen en kan, waar nodig worden samengelegd met de screening van graftekens en gebouwen door Monumentenwacht.

5.4.4.3. *Duurzaam restaureren is grijs waarderen*

Voor wat betreft het restaureren van grafzerken, wordt er een grafvriendelijk beleid uitgewerkt. Dit houdt in dat er een focus komt te liggen op (zeer zachte) reiniging en voornamelijk herstelling/instandhouding, in plaats van restauratie naar een vorm die uitgaat van een nieuwstaat. In het kader van duurzaam beheer dienen we rekening te houden met het feit dat ook restauratie (vb. reiniging met te harde technieken) schade toebrengt en dus beter vermeden wordt waar mogelijk. Bovendien zijn restauratietechnieken vatbaar voor voortschrijdend inzicht, waarbij steeds meer het besef is ontstaan dat het wegnemen van een toplaag ook verzwakking van de onderliggende lagen natuursteen teweeg brengt.

Grijs als typerende kleur voor funerair erfgoed wordt omarmd. Restauratie naar 'nieuwstaat' wordt in een omgeving met historische graven immers nog te vaak toegepast, en is bijgevolg omstreden omwille van de enorme impact ervan op (en dus verlies van een deel van) de beeldkwaliteit van de omliggende graven, rijen en het gehele perk. Foutieve reiniging moet vermeden worden, een zachte reiniging, die gebruik maakt van zachtere technieken is nodig. Reiniging is een deel van het cyclische onderhoud van een graf, maar dient dus te gebeuren met de nodige omzichtigheid.

Bovendien betekent het kiezen voor zachtere technieken vaak ook dat budgetten efficiënter en duurzamer kunnen worden ingezet voor instandhoudingswerken, die vaak veel prangender zijn dan reiniging.

Ook naar het publiek, naar gebruikers en naar peters/hergebruikers wordt een communicatiebeleid gevoerd rond gewild grijs en de reglementering wordt aangepast. Peters en bruikleennemers krijgen reeds restauratieadvies, maar nemen helaas in uitzonderlijke gevallen zelf beslissingen die bijzonder nadelig zijn voor de kwaliteit van het grafteken. Nochtans wordt dit advies individueel en op maat van elk grafteken meegegeven en afgetoetst met de betrokkenen. Handhaving door de Stad zou kunnen, maar ligt binnen de context van de begraafplaats in feite wel erg gevoelig. Er is weinig draagvlak voor en de nodige voorzichtigheid is geboden. Het inzetten op preventie, het geven van restauratieadvies moet behouden blijven en zelfs versterkt worden, onder meer door het verstrekken van informatie via de website en aan de ingang van de begraafplaats. Indien echt opgetreden moet worden kan stopzetting van het contract met peters/hergebruikers volgens de geijkte procedures in gang gezet worden. In samenwerking met Monumentenwacht kan bekeken worden welke adviezen nog extra aan bruikleennemers kunnen worden meegegeven.

Hergebruik van stenen: om grijs te behouden worden onderdelen van afgebroken graven maximaal ingezet voor kleine en grote herstellingen. Dit bouwt verder op idee van hergebruik dat ook historisch reeds aanwezig was met verkoop van steenmateriaal van grafstenen aan steenkappers in het veleden (vb. jaren 1950-60).

Er wordt bijgevolg sterk ingezet op instandhoudingswerken, herstellingen en een aangepaste reiniging, met het doel de graven goed te kunnen conserveren.

Perken worden ook nooit in hun geheel gerestaureerd, wel gefaseerd. Een perk zoals Y of Z1 in zijn volledigheid restaureren is immers technisch en financieel onhaalbaar. Maar, het restaureren van een volledig perk betekent ook een impact op de bestaande (en gewenste) beeldkwaliteit. Door het spreiden van restauraties vallen graven ook minder op qua kleurverschil of toestand. Wil het Schoonselhof het Père Lachaise van Antwerpen blijven, dan moeten we dat karakter ook respecteren.

5.4.4.4. Het ingestorte graf: soms ook een (natuur)zegen

Vandaag, anno 2022, vinden we op de **historische perken** een aantal graven die reeds vele jaren geleden instortten. Het herstellen van deze graven is mogelijk, maar er kan per graf bekeken worden

- Of het graf op lange termijn heropgebouwd zal worden
- Of het graf niet meer heropgebouwd zal worden (de stukken blijven liggen)
- De graven die voor lange tijd onaangeroerd blijven liggen worden (al dan niet tijdelijk) teruggegeven aan de natuur. Losliggende stukken steen zijn immers een geschenk voor insecten, amfibieën, enz. Een graf kan dus ook ingezet worden om de biodiversiteit van zijn omgeving te versterken.
- Omwille van een eindbeeld worden onherstelbare brokstukken verwijderd

Het is echter niet de bedoeling om alle graven te gaan verwaarlozen. De belangrijkste weging zal zijn: als het graf opnieuw opgebouwd wordt, wat is dan de beeldkwaliteit? Indien een graf een

aaneenschakeling van gelijmde stukken dreigt te worden, is verval in functie van de natuur mogelijk een optie.

5.4.4.5. Soms moet de natuur wel gemonitord worden

Voor alle andere graven is het wel van belang dat er cyclisch beheer komt voor wildgroei van planten en flora:

- Cyclisch (jaarlijks) : zaailingen en organisch afval verwijderen
- Wortelvorming opvolgen (tweejaarlijks)
- Nieuwe aanplantingen worden grondig afgewogen qua genereren van
 - o Bladval
 - o Wortelvorming

5.4.4.6. Inventarisatie

De graven op alle andere perken van het Schoonselhof moeten nog geïnventariseerd worden. Er bestaat momenteel nog geen 'lokale lijst funerair erfgoed' voor deze begraafplaats, zoals deze wordt voorgeschreven door het decreet. Het betreft dan ook een bijzonder groot aantal graven, en er dient realistisch omgegaan te worden met de opmaak en looptijd van de opmaak van een dergelijke inventaris. Dit zal een lange tijd in beslag nemen en kan pas aanvangen als de lijst die vastligt binnen dit beheersplan definitief werd goedgekeurd. De inventarisatie voor de lokale lijst gebeurt best gefaseerd, verspreid over de looptijd van het volledige beheersplan en aansluitend op het vervallen van concessies in bepaalde perken, rijen, zones.

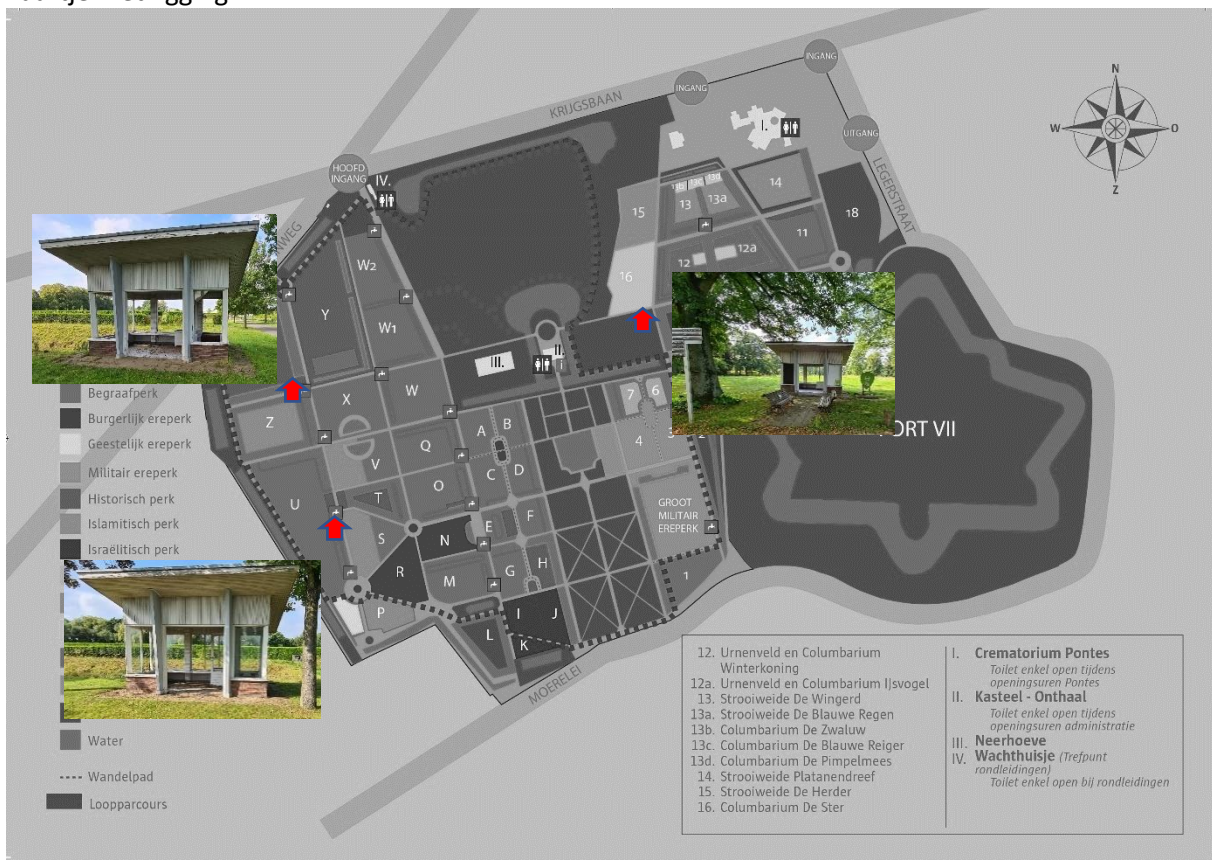
5.4.5. Zen-erfgoed

ZEN-erfgoed is de aanduiding van beschermd erfgoed 'Zonder Economisch Nut'. Er worden geen opbrengsten gegenereerd bij het gebruik en beheer ervan. Voor het beheer kan men een verhoogde premie krijgen.

Bouwkundig

Het Kasteel en de Neerhoeve zullen een werkende functie krijgen na de restauratie, deze komen omwille van hun omvang en functie niet in aanmerking voor het ZEN-statuuut. De andere bouwkundige elementen op de begraafplaats vervullen echter verder geen economische functies, maar zijn gekoppeld aan de historische ontwikkeling van het rouwlandschap.

De drie te restaureren schuilhuisjes komen wel in aanmerking voor het ZEN-statuuut (zie onderstaand kaartje met ligging).



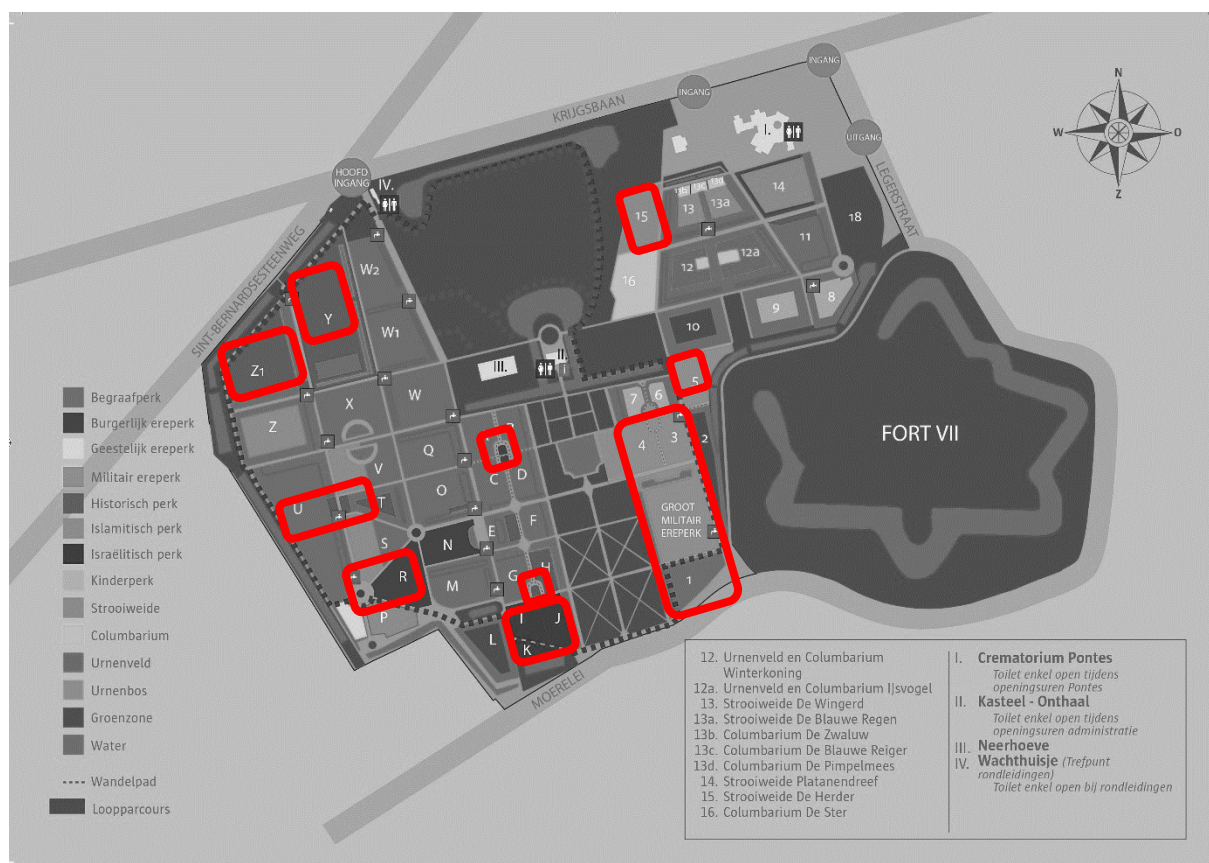
Figuur 1: liggingsplan van de drie oudste schuilhuisjes (opgericht in 1958) (bouwkundig)

Funerair

Verder worden alle in de perknota's omschreven funeraire gehelen ingeschreven als ZEN. Het gaat daarbij om volgende perken en ensembles:

- De historische perken:
 - o Y (rij 1-30), Z1 (alle rijen)
- Perken I, J en K (historische joodse perken)
- Perk T rijen D tot O (graven afkomstig van de kerkhoven van de verdwenen polderdorpen)
 - o Ereperken: R, N, Eilandje ABCD, Eilandje GH, Perk U (rij G1), Eiland TU, de grote drie rotondes (Benoit, De Wael, Leys)
- Militaire ereperken (perken 1, 3 en 5, graven van de CWGC, Carré Français)
- Perk 15 (strooiweide) (Asbestemmingsperken)

Liggingplan van de ZEN-perken (funerair):



Figuur 2: liggingplan van de ZEN-erfgoedperken (funerair)

Overzichtsplan per perk/ensemble:

Vermits er momenteel nog geen liggingplannen per graf beschikbaar zijn voor de begraafplaats Schoonselhof, werden (ook voor de perknota's) plannen opgemaakt met een overzicht van de

- Rijnummers (of namen) en ligging van de rijen
- De nummerrichting van de rijen

Dit laat, samen met de inventarisfoto's die per graf individueel werden opgemaakt, toe om elk graf afzonderlijk te identificeren.

Legende van de onderstaande kaarten (alle kaarten zijn georiënteerd op het Noorden)	
30 Oost	Rijnummer of naam van de rij (gebonden aan windrichting)
←	Nummerrichting (van laag naar hoog, de pijl wijst steeds naar het hoogste nummer)
	Rij (omgeeft alle graven die tot deze rij behoren)

Perk Y (rijen 1-30)

Perk Y (noordzijde)



Perk Y (zuidzijde)







Perk T: rijen D tot O (graven afkomstig van de kerkhoven van de verdwenen polderdorpen)

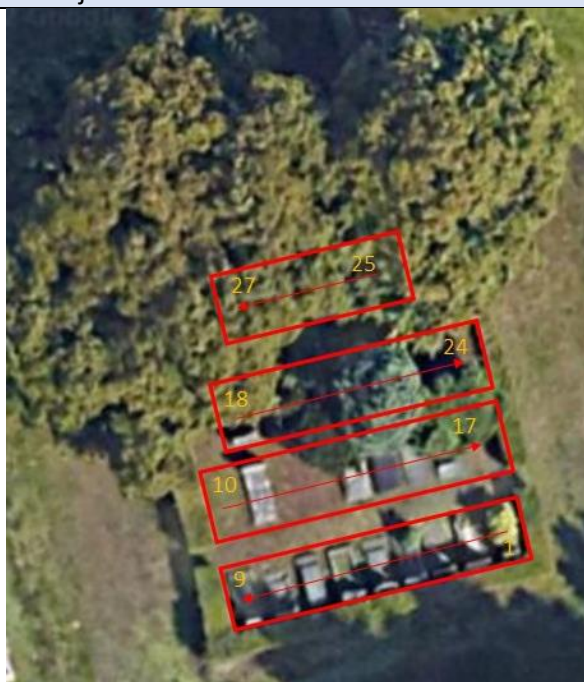


Ereperken

Eilandje ABCD



Eilandje GH



Perk R



Perk N



Perk U – Rij G1 (1-26)

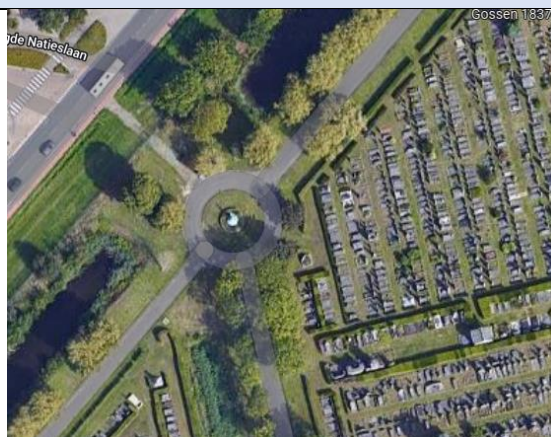


Perk TU



Rotondes

Rotonde 'Peter Benoit'



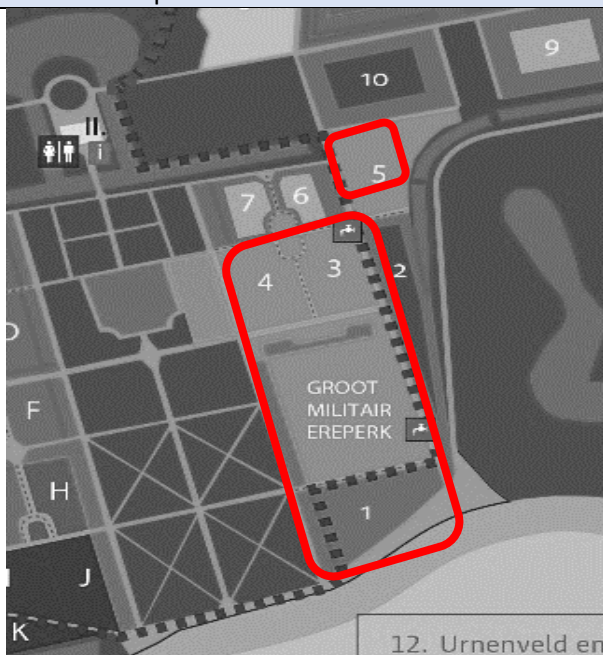
Rotonde 'Henri Leys'



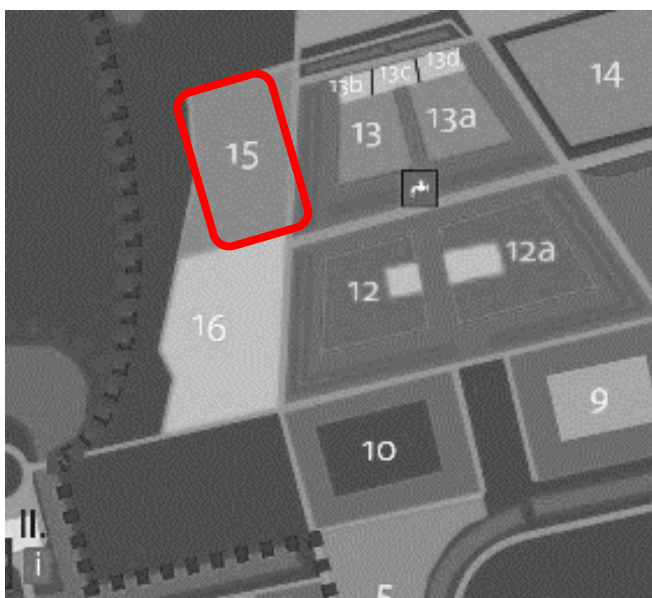
Rotonde 'Leopold De Wael'



Militaire ereperken



Strooiweide (Perk 15)



6. MAATREGELEN

De maatregelentabel brengt verder in dit plan alle maatregelen samen (zie verder). Onderstaand wordt een overzicht gegeven van belangrijke aandachtspunten bij het uitwerken van de maatregelen, waarvan de tabel het eindresultaat is.

6.1. Algemene maatregelen

Met het oog op het algemene beheer zijn volgende maatregelen nodig (deze zijn momenteel reeds van kracht):

- Opmaak en aanvullen onderhoudslogboek
- Monitoring algemene toestand
- Inspectie door Monumentenwacht
- Opmaak verslagen/rapporten
- Bewaking van het proces door een opvolgingscomité
- Aanpassen regels rond
 - o Honden (wel op de hoofdwegen, niet op de perken)
 - o Parkeren (vooral met betrekking bescherming boomwortels in smallere verharde wegen)

Maatregelen rond ontsluiting:

- Vervangen informatieborden wanneer nodig (volgens geldende regels)
- Aanbieden flyers aan de ingang van de begraafplaats
- Aanbieden informatie via apps en website
- Aanbieden van informatie over de erfgoedperken (voorbeeld: korte historiek, belangrijkste kenmerken, belangrijke of typerende graven) delen naar het grote publiek. Dit kan worden opgebouwd op basis van de historische informatie die in dit beheersplan in de historische nota's werd samengebracht.
- Secundair: verdere uitbouw wandelparcours en participatieve acties
- Tertiair:
 - o Samenwerking met externe partners en verenigingen voor activiteiten
 - o Creatie aanspreekpunt voor opvolging secundaire en tertiaire activiteiten binnen de diensten (functieomschrijving)

6.2. Maatregelen bouwkundig

6.2.1. Kasteel

Voor wat betreft het Kasteel werd reeds een maatregelenpakket uitgewerkt in het kader van het desbetreffende beheersplan (TV-Origin). Vermits deze maatregelen momenteel reeds gefaseerd worden uitgevoerd verwijzen we naar dit plan voor het deel 'maatregelen'.

Voor het toekomstige gebruik van het kasteel werd in de loop van 2020-2023 een overeenkomst opgemaakt met Pontes, voor de ingebruikname van het kasteel als ruimte voor de diensten en koffietafels. Deze maatregelen werden in bijlage toegevoegd (zie bijlage).

6.2.2. Neerhoeve

Voor wat betreft de Neerhoeve werd reeds een maatregelenpakket uitgewerkt in het kader van het desbetreffende beheersplan. Vermits deze maatregelen momenteel reeds gefaseerd worden uitgevoerd verwijzen we naar dit plan voor het deel 'maatregelen'.

6.2.3. Ingangsgebouw (Van Averbeke)

In de loop van 2022 werden reeds maatregelen genomen voor het herstellen en restaureren van het ingangsgebouw (en ingangspoort) ontworpen door E. Van Averbeke. Volgende maatregelen werden reeds recent genomen (2022):

- Vernieuwing en herstelling strodak
- Reiniging gevel en hervoegen (ook van de ingangspoort)
- Herstellingen aan de achterliggende voormalige toiletruimtes
- Reinigen van de natuurstenen onderdelen

Het beheer zal verder in de toekomst moeten worden opgevolgd met volgende maatregelen

- Opvolging toestand strodak
- Onderhoud en monitoring toestand (dit dient periodiek te gebeuren)

6.2.4. Wachtruimte (Fivez)

Voor de wachtruimte zijn volgende maatregelen nodig:

- Monitoring toestand
- Toegankelijkheid en ontsluiting voor evenementen en derde partijen (+ nodige aanpassingen) = versterken onthaalfunctie van het gebouw

6.2.5. Schuilhuisjes

Voor wat betreft de schuilhuisjes zijn er zowel conserverende maatregelen nodig als afbraak

- Voor de drie te bewaren schuilhuisjes
 - o Vaststellen van de werken/stabiliteitsonderzoek
 - o Ontwerpfase (restauratiedossier) voor houtwerk, beton, dakconstructie, gevel
 - o Vervangen ramen en deuren met veiligheidsglas (tegen vandalisme)

- Plaatsen van informatiedragers (met educatieve informatie over vb. geschiedenis Schoonselhof, funerair erfgoed, parklandschap, plan van de begraafplaats, ...)
- Uitvoeringsfase
- Voor de andere schuilhuisjes
 - Voorbereidende werken voor afbraak (en sloopvergunningen/toelatingen)
 - Afbraak
 - Onderzoeken van opties: is vervanging nodig en onder welke vorm (vb. minder gevoelig aan vandalisme, passend in een hedendaags rouw- en begraafplaatslandschap)
 - Planningsfase nieuwe schuilruimte(n)
 - Uitvoeringsfase nieuwe schuilruimte(n)

6.3. Maatregelen landschappelijk

6.3.1. Beheermaatregelen voor natuurstreefbeelden

Hieronder wordt het beheer weergegeven voor de zones die onder strikt natuurstreefbeeld (bloemenrijk grasland, rietland en zuur eiken-beukenbos). Het beheer voor de graslanden en boszones die buiten de strikte natuurstreefbeelden vallen, wordt beschreven onder punt 4.2.

6.3.1.1. Soortenrijk struisgrasland (6230_ha)

Heel wat van de grazige zones in het Schoonselhof zijn vrij schrale graslanden. Hiervan zijn er verschillende die duidelijk struisgraslanden zijn en waar er verschillende zeldzamere soorten voorkomen als tandjesgras, zandblauwtje, ... Dergelijke struisgraslanden die buiten de eigenlijke perken vallen, worden meegenomen in het natuurstreefbeeld 6230_ha. Het betreft de bermen aan de oostrand van de perken W1 en W2 en het grasland van de Franse Tuin.

Op percelen wordt een extensief maaibeheer met een maaibeurt half mei en een maaibeurt in het najaar uitgevoerd. Indien het erg schraal wordt, kan de voorjaarsmaaibeurt worden weggelaten en de najaarsmaaibeurt wat worden vervroegd naar begin september.

	Maatregel		oppervlakte
	rbbha – ontwikkelen van soortenrijk struisgrasland		1,1 ha
Locatie	Bermen W1 en W2 en Franse Tuin		
Eenmalige maatregel	-		
Terugkerende maatregel	Maaibeheer met afvoer maaisel	1x half mei en 1x in oktober	1,1 ha

6.3.1.2. Soortenrijk mesofiel grasland (rbb_hu)

De graslanden aan beide zijden van het kasteel en op de bermen aan de westrand van de begraafplaats zijn vrij schrale en soortenrijke graslanden maar herbergen niet de soorten van de soortenrijke struisgraslanden.

Op de bermen aan de westrand wordt een extensief maaibeheer met een maaibeurt half mei en een maaibeurt in het najaar uitgevoerd. Indien het erg schraal wordt, kan de voorjaarsmaaibeurt worden weggelaten en de najaarsmaaibeurt wat worden vervroegd naar begin september. In de graslanden van het voormalig lijkenhuis en tussen het bos en het Neerhof wordt het sinusbeheer verder gezet. Hier wordt er een deel (max. 40%) gemaaid half mei, een deel in september (max. 40%) en wordt er 10 à 20% niet gemaaid (dat dan wel het jaar erop wordt gemaaid).

	Maatregel		oppervlakte
	rbbhu – ontwikkelen van soortenrijk mesofiel grasland		2,7 ha
Locatie	Bermen westrand en grasland lijkenhuis en ten N van Neerhof		
Eenmalige maatregel	-		
Terugkerende maatregel	- bermen westrand - grasland lijkenhuis en ten N van Neerhof	- 1x half mei en 1x in oktober - sinusbeheer	- 0,83 ha - 1,87 ha

6.3.1.3. Rietland (rbbmr)

In verschillende grachten (bvb. oostrand W1 en W2) en op de randen ervan (bvb. aan westrand) en aan vijvers (zoals vijver C aan de Franse Tuin) zijn rietkragen aanwezig. Deze rietzones behoeven weinig beheer, buiten het verwijderen van eventuele opslag en bij kwaliteitsverlies het maaien (5-jaarlijks).

6.3.1.4. Zuur eiken-beukenbos (9120)

Het grootste deel van de noordelijke en zuidelijke boszone kan verder ontwikkelen tot volwaardig zuur eiken-beukenbos (habitattype 9120). Er zijn al beperkt oud-bosplanten aanwezig is deze bosbestanden en zullen deze populaties zich normaliter geleidelijk aan verder uitbreiden.

Noordelijke boszone

Het beheer in de noordelijke boszone (1a, 1b), samen 12 ha groot, bestaat vooral uit spontane bosontwikkeling, wat betekent dat in het grootste deel van deze boszones er een nulbeheer is. Er is wel bestrijding van de invasieve exoten Amerikaanse vogelkers en opslag van Amerikaanse eik. Om toekomstbomen (o.a. oudere inheemse loofbomen) eventueel vrij te stellen wordt er een hoogdunning om de 12 jaar voorzien met een tussentijdse facultatieve dunning om 6 jaar. Er wordt dus maar beperkt gedund en dit in kader van meer structuur in het bos, dit vooral in de randen, en het vrijstellen van toekomstbomen. Het gekapt hout wordt normaliter afgevoerd.

Rond de vijver en in de zuidrand van de boszone wordt in een zone van 5 à 10 m breed een hakhoutbeheer gevoerd waarbij boomopslag tot een omtrek van 1 m wordt afgezet. Dikkere bomen (meer dan 1,5 m omtrek) kunnen normaliter blijven staan.

Langs de paden door de boszone wordt er in een zone van minstens 20 m breed eventueel **veiligheidskappingen** uitgevoerd om te vermijden dat er bomen op de paden zouden vallen. Dergelijke kappingen kunnen best samenlopen met de hoogdunningen.

	Maatregel		oppervlakte
	9120 – ontwikkeling van zuur eiken-beukenbos		16,4 ha
Locatie	Noordelijke en zuidelijke boszone		
Eenmalige maatregel			
Terugkerende maatregel	Hoogdunning en veiligheidsskap Hakhout randen vijver en zuidrand		- 16,4 ha - ca. 1,5 km



Afbeelding 2: spontane ontwikkeling in de noordelijke boszone 1a met opslag van wilde lijsterbes, esdoorn, framboos, etc. (Greenspot, 7 mei 2021).



Afbeelding 3: de dreef L42 gaat op in het bos zelf (Greenspot, 7 mei 2021).

6.3.2. Overige beheermaatregelen landschap

6.3.2.1. Bloemenrijk grasland (hp+)

Binnen de perken zijn er heel wat interessante graslanden die bloemenrijk en soortenrijk kunnen zijn. De meeste van die graslanden zijn tevens vrij schraal. De meeste graslanden worden al langere tijd ecologisch beheerd.

De graslanden worden minstens éénmaal gemaaid en dit in het najaar (oktober). Afhankelijk van de voedseltoestand van het grasland en de weersomstandigheden wordt er ook in het voorjaar (half mei) een maaibeurt uitgevoerd. In totaal gaat het over 7,3 ha graslanden in de perken, hiervan krijgt een klein deel (0,11 ha) een sinusbeheer.

De graslanden worden niet bemest en er worden geen pesticiden gebruikt.

	Maatregel		oppervlakte
	Hp+ – ontwikkelen van bloemenrijk grasland		7,3 ha
Locatie	Graslanden in perken	W1, W2, W, Z, U, Q, A, I, K, L, 5, 2, 6, 10, militair ereperk, strooiweide	
Eenmalige maatregel	-		
Terugkerende maatregel	Maaibeheer met afvoer maaisel	- Eén à twee (oktober/half mei) - Sinusbeheer in perk 2 en 5	- 7,2 ha - 0,11 ha

Maaibeheer gazon

De grazige zones in de meeste perken krijgen een gazonbeheer met zitmaaier en met bosmaaier rond de graven en zo. In totaal gaat het over meer dan 20 ha. Het maaiseizoen loopt van begin april tot oktober. Normaliter worden de meeste zones 1 à 2 keer per maand gemaaid.



6.3.2.2. Beheer van de dreven en bomenrijen

De meer dan 11 km aan dreven (= aan beide zijden een bomenrij) en bomenrijen vormen zowel landschappelijk als ecologisch een essentieel element in het Schoonselhof. Het beheer van ca. 20 km boomrijen (grootte-orde van ca. 2.000 bomen) dient met de nodige deskundigheid te worden uitgevoerd. Het snoeiwerk en opvolging van alle dreefbomen is een omvangrijk en intensief werk. Het beheer van de dreven, bomenrijen en houtkanten is weergegeven op kaart 4.2. en is grotendeels gebaseerd op het beheer dat vermeld staat in het beheerplan van 2012 (Arcadis).

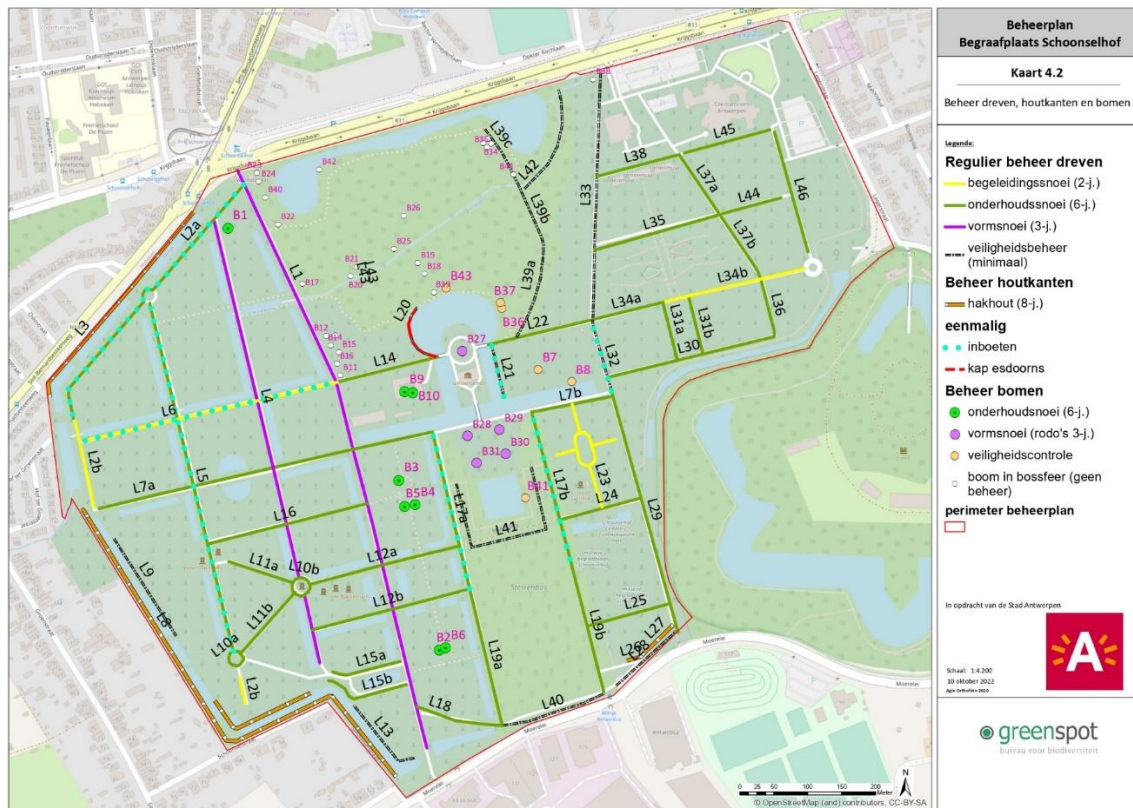
Voor de jonge bomen in de dreven is er een **begeleidingssnoei**, het gaat in totaal over 1,07 km dreven.

In ongeveer de helft (6,41 km) van de dreven wordt er een **onderhoudssnoei** voorzien. Dit zijn bomen die al ouder zijn (van 20+ tot meer dan 100 jaar) en waarin er nog beperkt dient te worden gesnoeid.

In twee dreven (lindes in L1 en platanen in L4, samen 1,51 km) wordt het kandelaber (vormsnoei) verder gezet.

Voor 2,05 km bomenrijen en enkele dreven (L32, L33, L39a,b,c) wordt er enkel een **veiligheidsbeheer** uitgevoerd. In deze rijen met oude bomen is er regelmatig controle op dode takken en toestand van de bomen. Enkel bij een duidelijk veiligheidsprobleem wordt er gesnoeid of wordt in extremis de volledige boom gekapt. De dreven of bomenrijen (L39a,b,c en L42) die door de noordelijke boszone lopen worden niet verder ingeboet en zullen op termijn volledig in de noordelijke boszone opgaan.

Normaliter worden er geen volledige dreven in één keer gekapt maar wordt er bij het uitvallen van bomen ingeboet. In oudere dreven is dit niet altijd evident omdat er teveel beschaduwing is van jonge bomen en dan dient er worden gewacht tot er meer ruimte is vrijgekomen door het wegvallen van nog enkele bomen. Het inboeten gebeurt normaliter met de soort die al aanwezig is in de dreef/bomenrij. Op de kaart zijn enkel de dreefdelen weergegeven waar inboeten op kortere termijn wenselijk is.



Snoeien van bomen (reeds opgesteld in plan Arcadis bij beheermaatregelen)⁴

Er wordt normaliter tussen 1 november en 1 maart gesnoeid, maar dit is sterk afhankelijk van de boomsoorten van de type snoei. Een systematische en tijdige opvolging met een deskundige is van groot belang.

Om te voorkomen dat er te dikke takken uit een boom moeten worden gesnoeid, is het van belang om regelmatig (licht) te snoeien met een progressieve visie die erop gericht is om takken die in de toekomst een probleem zouden kunnen veroorzaken (hinder, ingesloten bast) te verwijderen. Men verwijdert per snoeibeurt ten hoogste 1/5 van de takken van een boom en men neemt een verhouding kruin/stam in acht van 2/3 bij bomen in jeugdgroei en 3/2 bij oudere bomen. Men verwijdert het snoeihout vóór 15 maart.

De begeleidingssnoei wordt uitgevoerd in de tijdelijke kroon van de boom. Eenmaal de definitieve takvrije stamlengte is bereikt, wordt er overgeschakeld naar de onderhoudssnoei of kroonverzorging. Als advies voor beheer wordt dikwijls de term 'opvolgingsbeheer' gebruikt. Dit wil zeggen dat reeds de fase van begeleidingssnoei voorbij is en dat er enkel een onderhoudssnoei moet uitgevoerd worden indien nodig.

- Begeleidingssnoei: de begeleidingssnoei kan starten vanaf 3-5 jaar na aanplanting.

⁴ Plan Arcadis

Optimaal is om jaarlijks 1 tak te verwijderen. Om praktische redenen kan men ook om de 2-3 jaar 1 tot meerdere takken snoeien waarbij maximaal 20% van de bladmassa verwijderd mag worden. Er wordt geadviseerd om vanaf het derde jaar na aanplant om de twee jaar te snoeien, met een facultatieve snoeibeurt in het tussenliggende jaar.

- Onderhoudssnoei: de frequentie van de onderhoudssnoei is uiteraard afhankelijk van de noodzaak, maar het snoeien is een eerder uitzonderlijke activiteit (zowel naar frequentie als naar snoeivolume) die pakweg eens om de 3 tot 6 jaar wordt uitgevoerd. Er wordt geadviseerd voor een onderhoudssnoei om de 6 jaar.
- Vormsnoei: het knotten en kandelaren van bomen moet aanvatten bij een stam- of takdikte van maximum 10 à 5 cm. Eenmaal aangevat moet de boom nadien blijvend gekandelaard worden om de 4 à 8 jaar.
- Verwijdering van stamscheuten: bij lindes wordt dit regelmatig uitgevoerd.

Wat het snoeitijdstip betreft, dienen volgende algemene principes in acht te worden genomen (INBO, 2007):

- Er mag nooit gesnoeid worden tijdens de bladontluiking of tijdens de bladval.
- Normale onderhoudssnoei (= minder dan 20% van het levende volume verwijderen per seizoen) wordt bij voorkeur uitgevoerd tijdens de zomerperiode, te rekenen vanaf het moment dat de bladeren volwassen zijn tot voor de bladverkleuring. Indien dit niet mogelijk is, kan dit ook tijdens de winterperiode gebeuren, maar nooit in de periode van bladontluiking of bladval.
- Snoei van levende takken bij bloedende soorten (o.a. berk, haagbeuk, esdoorn, hicorynoot, walnoot, paardenkastanje, populier, beuk in sommige omstandigheden) dient uitgevoerd te worden na 21 juni tot circa eind augustus (mondelinge mededeling Arthur De Haeck).
- Snoei van dood hout, afgebroken en zieke takken kan het hele jaar rond, maar het onderscheid met de levende takken is het gemakkelijkst in de zomer te maken.
- Snoei van knotbomen, hakhout en gekandelaarde bomen dient te gebeuren tijdens de winterperiode, maar nooit in de periode van bladontluiking (in februari kan al te laat zijn) of bladval.

6.4. Maatregelen archeologisch

Schoonselhof is beschermd omwille van zijn historische waarde. De site kent een zeer ruime geschiedenis die opklimt minstens tot in de middeleeuwen en gaat tot in de vroege 20^{ste} eeuw. Bij toekomstige bodemingrepen moet men bijgevolg rekening houden met dit archeologisch erfgoed. Een archeologisch onderzoek kan hierbij noodzakelijk zijn, hetzij binnen het kader van de toelatingsplichtige handelingen binnen de bescherming, hetzij binnen het reguliere kader van een omgevingsvergunning.

Voor bodemingrepen in het kader van een omgevingsaanvraag dient de geldende decreet- en regelgeving in acht te worden genomen. Indien er alsnog graafwerken zouden worden voorzien, dan dient bij de aanvraag van deze werken aangegeven te worden hoe men met het archeologisch erfgoed zal omgaan.

De zone die nog eventuele verwachting heeft archeologisch wordt opgevolgd wanneer er in de toekomst werken uitgevoerd worden op dat deel het terrein, of wanneer er zich andere opportuniteiten voordoen (b.v. toevalsvondsten). Er worden in dit kader contacten gelegd met onderzoeksinstituut(en) voor onder meer fysische antropologie/archeologie. Dit is vooral interessant voor ontgravingen in zones met 19^{de}-eeuwse graven, waar diverse vormen van onderzoek mogelijk zijn: vb.

- onderzoek naar stadsbevolking in de 19^{de} eeuw,
- begraafgewoonten en grafgraven
- materialen gebruikt voor bekisting en kistbeslag
- ziektebeelden
- enz.

Partners zijn onder meer universiteiten die de opleiding archeologie of gerelateerd onderzoek aanbieden.

Skeletten/menselijke resten uit de 19de en (vroeg) 20ste eeuw kunnen ook een archeologische waarde hebben. Bij ruiming kan de waarde liggen in het feit dat persoonsgegevens en maatschappelijke context gekend zijn. Er kan nagegaan worden of wetenschappelijke instellingen eventueel interesse hebben om bepaalde resten te verzamelen voor onder meer beenderonderzoek (vb.: bij studies inzake fysische antropologie).

6.5. Maatregelen funerair

Toelichting bij de maatregelen funerair

De maatregelen die in deze centrale nota werden opgenomen geven een algemeen inzicht op de acties die nodig zijn om – binnen de looptermijn van 24 jaar – een duurzaam en weloordacht erfgoedplan te vormen. Deze maatregelen kijken naar een globaal verhaal van beheer van funerair erfgoed. Daarnaast zijn er in de verschillende perknota's een aantal aandachtspunten geformuleerd inzake maatregelen of bijzonderheden die in rekening moeten worden gebracht voor de verschillende soorten perken.

Bij het beheer van het funerair erfgoed op het Schoonselhof wordt reeds een pakket aan principes en richtlijnen door de diensten gehanteerd bij het onderhouden en conserveren van graftekens.

Hieronder geven we een bondig overzicht van de belangrijkste leidraden bij diagnose en acties voor conservatie.

6.5.1. Bestaande maatregelen

Veiligheidsonderzoek/toestandsmonitoring (jaarlijks)

- Frequentie: cyclisch (jaarlijks)
- Wie: door begraafplaatsverantwoordelijken, vakspecialisten en parkbeheerders
- Beoordelingsmethodiek:

Categorie 4	Categorie 3	Categorie 2	Categorie 1 (hoogste prioriteit)
Parameters: Het graf heeft geen problemen rond instabiliteit, onderhoud of schade	Parameters: Het grafteken is niet instabiel, maar is niet onderhouden, vertoont kenmerken die opvolging vragen, zoals bv breuklijnen, geopende voegen, verschoven delen, e.a.	Parameters: Het grafteken zou instabiel kunnen worden, delen vertonen al verzakking, maar niet van die aard dat de veiligheid in het gedrang komt. Bv de deksteen is gebroken, of de rug staat niet meer kaarsrecht maar nog wel maar stabiel.	Parameters: Het grafteken is instabiel, er is een veiligheidsrisico – delen kunnen omvallen of instorten.
Maatregelen: Er dient geen actie ondernomen te worden in deze fase	Maatregelen: - het grafteken wordt geregistreerd als op te volgen - het eigenaarschap wordt onderzocht en geregistreerd - jaarlijkse screening /opvolging van de evolutie van de staat	Maatregelen: - het grafteken wordt geregistreerd als risicovol op termijn - het eigenaarschap wordt onderzocht en geregistreerd - eigenaars worden gecontacteerd om preventieve maatregelen te nemen indien in eigendom van het bestuur worden preventieve maatregelen genomen om de staat niet te laten verergeren, bv. een verzakt deel wordt opnieuw gefundeerd, of herbevestigd.	Maatregelen: - de perimeter van het grafteken wordt onmiddellijk met veiligheidslint afgespannen; - indien lopende concessie wordt de concessionaris op de hoogte gebracht (telefonisch of mail) om grafteken te herstellen binnen een afgesproken periode; - na controle (door terrein) wordt de procedure van verwaarlozing ingeleid indien niet hersteld; - indien eigendom bestuur en geen erfgoedwaarde/noch bruikleenpotentieel wordt het monument afgebroken; - indien eigendom bestuur met erfgoedwaarde of

			bruikleenpotentieel krijgt het monument een conservatiebeurt.
--	--	--	---

Werkwijze conservatie

Bouwtechnisch

- Bij instabiliteit waarbij de fundering verzakt of onvoldoende sterk dient het monument, of de delen ervan te worden gedemonteerd om de staat van de fundering te evalueren.
- De delen in natuursteen worden machinaal (met kraan) gedemonteerd ,verwijderd en voorzichtig gestapeld zodat de steen niet beschadigd wordt.
- Indien nodig wordt er een nieuwe betonnen fundering geplaatst of indien mogelijk de bestaande fundering hergeplaatst. Oude mortel, lijmen, algen, e.a. worden verwijderd van de delen zodanig dat er schone vlakken ontstaan om terug te lijmen. Doken worden gereinigd, hergebruikt en indien niet meer sterk (bv door corrosie) vervangen door nieuwe doken.
- Heropbouwen van het grafmonument, delen natuursteen worden aan elkaar gelijmd met AKEPOX 2030 (constructielijm voor steen en metaal)
- Na heropbouw van het grafmonument volgt een zachte reiniging op maat van het type natuursteen + coating met anti-mos power. Na het reinigen wordt opgevoegd met monoliet om waterdichte voegen te verkrijgen.
- Bij breuk in arduin of marmer wordt maximaal geprobeerd om de delen terug te lijmen met AKEPOX en dus de originele stenen delen te behouden.
- Grafkelders worden enkel geopend in functie van werkprocessen zoals bijbegraving of sanering. Indien nodig worden gebroken grond- of afdekplaten in grafkelders vervangen. Gecorrodeerde ijzeren steunbalken in bepaalde grotere grafkelders worden onderzocht op structurele degelijkheid, krijgen desgevallend een anti-corrosie coating of worden vervangen door nieuwe ijzeren steunbalken. Bijzondere ondergrondse naamplaten (bv. met gegraveerde of in goudletters geschilderde namen) in grafkelders worden steeds behouden, worden eventueel hersteld met Akepox en worden niet verwijderd.

Epitafen

- Ver gevorderde versuikering van marmeren platen is onherstelbaar en leidt naar verwijdering om veiligheidsredenen. Het maken van een replica is optioneel, bv. bij erfgoedwaarde omwille van het belang van de overledene, maar behoort niet tot de standaardprocedure.
- Voor erfgoedmonumenten waarbij de overledenen de erfgoedwaarde bepalen zullen te conserveren naamplaten /epitaven bij een conservatie hersteld worden. Bij elke herstelling of fabricaat van een replica geldt als richtlijn het respect voor het originele ontwerp met integriteit voor maximaal gebruik van de authentieke materialen, stijkenmerken, symbolieken en lettertypes.
- Dezelfde principes gelden bij het proces bruikleen waarbij namen van nieuwe overledenen worden toegevoegd.

Metalen onderdelen (brons, ijzer, ...)

- Grotere bronzen elementen (zoals beelden, half-reliëfs, epitaven e.d.) worden zacht gereinigd en krijgen een waslaag. Onder geen beding wordt de patine van brons verwijderd. Het brons wordt vervolgens behandeld met SDNA (chemisch anti-diefstal DNA).

- Ijzeren omboordingen in buizen of kettingen worden gereinigd en krijgen een anti-corrosieverflaag. Bronzen en koperen omboordingen die verdwenen zijn worden als preventieve anti-diefstal maatregel niet standaard vervangen, maar kunnen, indien wenselijk, worden vervangen door omboordingen in andere minder diefstalgevoelige materialen zoals inox dat kan gepatineerd worden.

Losse ornamenten

Losse ornamenten zoals bv kransen in keramiek, vazen in steen, bronzen palmladeren, worden na zachte reiniging steeds met tweecomponentenlijm aan het grafteken vastgelijmd om de kans of diefstal te minimaliseren.

6.5.2. Verdere uitbouw maatregelenpakket voor funerair erfgoed Schoonselhof binnen het kader van dit beheersplan

Algemeen

De toestand van de graftekens en grafkelders is zeer uiteenlopend. Een gedetailleerde beschrijving van het schadebeeld op grafniveau vormt geen onderdeel van dit beheersplan. Bij thematische onderhouds- of restauratiewerken en bij restauratie van individuele graven (zowel van de onder- als bovenbouw) dient de nodige voorstudie te gebeuren inzake schade. Dit gebeurt op basis van de schadecriteria die door Monumentenwacht werden opgemaakt⁵:

- ✓ Mechanische schade
- ✓ Vuil en chemische schade
- ✓ Vocht en zouten
- ✓ Biologische schade
- ✓ Schade door diefstal en vandalisme (bijzonder zeldzaam op Antwerpse begraafplaatsen)
- ✓ Verlies van informatie en schade door verkeerde ingrepen
- ✓ Beschrijving van de noodzakelijke werken => gegroepeerd

⁵ Cfr. <https://www.monumentenwacht.be/publicaties/onderhoud-van-funerair-erfgoed>

Schadevormen		Onderhoud	Acties en aandachtspunten	Frequentie van de maatregelen
Mechanische schade	Bodemerosie tegengaan	Drainagesystemen controleren	Drainage herstellen of vernieuwen waar nodig	Controle: jaarlijks Herstellingen: wanneer nodig
		Planten die erosie tegengaan niet zomaar verwijderen. Planten en grassen aanplanten die erosie kunnen helpen bestrijden	Gewenste planten bevorderen. Plantadvies voor graftuinen en grafperkjes uitwerken voor gebruikers, concessionarissen, hergebruikers, peters, ... Plantadvies indien nodig meenemen naar contract met peters en bruikleennemers. Groenzorg opnemen in communicatiekanalen.	Permanent Verwijderen van planten in lente/herfst
	Erosie op de graftekens tegengaan	Mos en patine niet zomaar verwijderen wegens gevaar op beschadigen toplaag en schilferende eroderende stenen	Lijst gewenste mossoorten toepassen Vorming dienstmedewerkers over mos en de frequentie ervan op begraafplaatsen	
		Niet werken met technieken die de structuur van de steen aantasten of toplagen wegnemen (zandstralen, stoomreiniging, ...). Enkel kiezen voor zachte reinigingstechnieken Niet restaureren naar nieuwstaat	Wordt reeds toegepast door diensten Reinigings- en hersteladvies voor gebruikers, concessionarissen, hergebruikers, peters, ... Gewild grijs promoten via communicatiekanalen en opnemen in op te stellen contracten rond vb. peterschap en bruikleen voor de graven binnen de scope van dit beheersplan	Reiniging: gefaseerd en volgens prioriteiten.
		Hydrofoberen (impregneren met waterafstotende lagen na intensievere reinigingen)	Wordt reeds toegepast door diensten	Onmiddellijk na a reiniging
		Herstellen van barsten en breuken	Gebruik van speciale steenlijmen (wordt reeds toegepast door diensten) Herstelling met metalen verankeringen vermijden (roest) Gebruik van recuperatiematerialen als vervanging indien breuken té ingrijpend zijn	Ingrepen volgens prioriteit - Veiligheid - Dringendheid (om stabiliteit van grafteken te behouden) Verzamelen recuperatiematerialen - Bij elke ontruiming van graftekens - Opslagruimte voorzien en beheren
		Metalen (gietijzeren) onderdelen monitoren	Metalen onderdelen regelmatig schilderen met roestwerende verfsoorten Reinigings- en	

			hersteladvies voor gebruikers, concessionarissen, hergebruikers, peters, ...	
		Koperen/bronzen onderdelen	Reiniging beperken Reinigings- en hersteladvies voor gebruikers, concessionarissen, hergebruikers, peters, ...	
		Kettingen en losse metalen onderdelen vervangen	Aanleggen kettingenvoorraad (nieuw en recuperatie) voor kleine herstellingen	
		Monitoring toestand portretfoto's en onderdelen in porselein/biscuit	Portretfoto's voorzichtig reinigen, herstellen, vervangen	
		Monitoring marbriet	Nagaan of schroeven nog vastzitten en er geen organisch materiaal achter de plaat terecht komt.	Herbevestigen indien nodig

Schadevormen		Onderhoud	Acties en aandachtspunten	Frequentie van de maatregelen
Vuil en chemische schade	Vervuiling	Verwelkte kransen tijdig wegnemen	Communicatie over verwijdering algemeen aanplakken rond 1/11	14 dagen na 1 november
		Organisch afval (intense bladval, opeenhoping door wind, ...) tijdig verwijderen		Jaarlijks/halfjaarlijks
	Herbiciden	Gebruik is niet meer toegestaan in normale omstandigheden	Manueel verwijderen	Gefaseerd, permanent
		Bij invasieve zaailingen, of moeilijk te verwijderen ongewenste planten te overwegen		Jaarlijks

Schadevormen		Onderhoud	Acties en aandachtspunten	Frequentie van de maatregelen
Waterschade	Metselwerk en voegen	Metselwerk en voegen regelmatig controleren en dichten		Tweejaarlijks
		Vochttopstapelingsruimtes opzoeken die voor vorstschade kunnen zorgen opsporen en dichten		Tweejaarlijks
	Grafkeldercontrole	Kennis nemen van de toestand onder de grond: waterstand, infiltratie en drainage van vocht in kelders, draagbalken in metaal controleren op roest		Gefaseerd, te beginnen in de meest gevoelige (gekende) zones

Schadevormen		Onderhoud	Acties en aandachtspunten	Frequentie van de maatregelen
Biologische schade	Regelmatige monitoring aanwezige fauna en eventuele schadebeelden	Controle op konijnen- en vossenholen die instabiliteit kunnen veroorzaken	Zichtcontrole Aanvoeren van zand Eventueel herstellen schade	Driemaandelijks, meer frequentie in lente en vroege zomer
	Monitoring flora	Klimplanten en planten met intensieve wortelvorming sterk terugsnijden, (voorzichtig en handmatig) verwijderen of niet aanplanten	Gefaseerd snoeien (vb. klimop)	Jaarlijks
		Zaailingen die tussen de stenen onderdelen groeien zo snel als mogelijk verwijderen	Nagaan of bomen of struiken die uitermate veel zaailingen genereren kunnen worden teruggesnoeid of verwijderd	Jaarlijks
		Bomen in perken en in onmiddellijke omgeving van graven intensief monitoren. Evt. overgaan tot onderzoek of trekproef om stabiliteit na te gaan.	Extra controle na stormen en erge wind Eventueel afsluiten perken of het ganse gebied vanaf code oranje (gebeurt reeds)	Zie Boomverzorgingsplan
		Gras regelmatig maaien in onmiddellijke omgeving van de graven		
		Trimmers/bosmaaiers nabij graven met de nodige voorzichtigheid gebruiken		

Schadevormen		Onderhoud	Acties en aandachtspunten	Frequentie van de maatregelen
Schade door vandalisme en diefstal	Vandalisme	Melding maken en schaderapport opstellen	Aangifte	
		Onmiddellijk ingrijpen op breuken en barsten die stabiliteit in gevaar brengen	In overleg met concessionarissen Indien in beheer van de Stad kan snel ingegrepen worden	Calamiteitenbudget voorzien
		Monitoring via aanwezige gidsen, verenigingen, ...	Communicatieplan	Jaarlijks brieven van gidsen en verenigingen, professionele gebruikers, ...
	Diefstal	Verder aanbrengen SDNA-markers op graven met koper/brons legeringen		Jaarlijks
		Fotorepertorium aanleggen van de aanwezige graven (zodat gestolen onderdelen nog ergens zichtbaar op foto kunnen staan)		Tweejaarlijks
	Openingsuren/sluitingsuren	Er zijn reeds bestaande maatregelen, seizoensgebonden (vb. rond 1 november, zomer, winter)	Opening van de poorten gebeurt anders in week/weekend, spitsuren, enz.	Aanpassen per seizoen
		Parkeermaatregelen		

Volgende faseringen en ingrepen zijn nodig tijdens de looptermijn van dit beheersplan

• Controle en voorbereiding van herstel

- De aangeleverde informatie m.b.t. erfgoedzones en individuele graven geeft reeds een zicht op de meest voorkomende schadebeelden. Nazicht van zones en individuele graftekens, bijvoorbeeld door eigen diensten (of Monumentwacht), met opmaak van een inspectieverslag. Regelmatig actualiseren van informatie m.b.t. grafteken te koppelen aan de concessie/graffiche bij administratie.
- I.f.v. veiligheid voor bezoekers instabiele grafmonument afspannen met veiligheidslint in afwachting van verdere stappen voor herstelling/restauratie
- De opmaak van een bestek en bepalingen toe te voegen aan een bestek bij gunning raamakkoord, voorafgegaan door vooronderzoek van het grafteken/ de graftekens en de site waarin het zich bevinden. Maken deel uit van het bestek: verslag van de werken, werkwijze voor opvolging van de situatie na de restauratie, omgeving gerelateerde voorwaarden zoals de draagkracht van de omgeving naar voer- en werktuigen, bescherming aanpalende monumenten, bomen, reliëf, ...)
- Geloste elementen van label voorzien, bewaren en noteren (te koppelen aan concessie/graffiche), zodat deze beschikbaar zijn wanneer de herstelling wordt uitgevoerd.

• Behoud, verbetering, herstel

- Herstellingen worden bij voorkeur per zone en per schadebeeld aangepakt. De zones worden aangeduid op een plan, per nieuwe fase. Hiermee wordt ook de fasering/timing van de werken aangegeven. De fasering laat toe om het budgetbeheer op starten. Een draaiboek bevat zowel de aandachtspunten, de werkzaamheden en de frequentie ervan.
- De eerste prioriteit betreft het nazicht en het verbeteren/garanderen van de stabiliteit van de graftekens
- Voor de concessionaris voor nog lopende concessies:
 - Concessionaris zal ontwerp/iedere geplande aanpassing voorleggen aan de stad/ OE.
 - Draaiboek door de stad op te maken van stappen die particulieren kunnen of moeten nemen bij herstel, om goedkeuring en subsidie te kunnen ontvangen van OE en om tot een goed resultaat te komen.
- Behandeling van portretfoto's: portretfoto's geven de herdachten letterlijk een gezicht, en maken hen tastbaar aanwezig. Het is het belangrijk dat ze op een verantwoorde wijze worden gereinigd, hersteld of eventueel herbevestigd.
- Herstellen grafgiftten (losse elementen die deel uitmaken van grafteken)
- Herstellen gebroken platen in zwart marbriet
- Recuperatie, inventarisatie en bewaring van onderdelen van verwijderde graftekens. Deze elementen kunnen dienen bij het herstel van als waardevol aangeduide graftekens.
- Reiniging en herstel brons
- Voegen dichten of volledig hervoegen indien nodig
- Ontroesten ijzeren onderdelen
- Verwijderen overwoekering/ongewenst groen

- **Bijzondere gehelen**
 - Algemeen: behouden van lay-out en beeldkwaliteit in historische perken
 - Ereperken: zeer diverse materialen en als gevolg zeer uiteenlopende technieken nodig voor herstel en restauratie
 - Militaire perken: uniformiteit behouden
- **Graftekens**
 - Monitoren graftekens op stabiliteit (Monumentenwacht) met bijzonder luik voor grote/complex structuren (tempel, kapel, baldakijn...)
 - Monitoren grafkelders door eigen diensten (of Monumentenwacht). Dit gebeurt systematisch bij opening voor nieuwe bijzettingen of voorbereiding van een grafteken voor hergebruik (waarbij ontruiming van de onderliggende kelder eerst dient te gebeuren).
 - Algemene restauratie graven met erfgoedwaarde op Vlaams niveau
 - Boordstenen herstellen of vervangen
 - Ijzeren onderdelen reinigen
 - Opvoegen en herbevestigen losgekomen onderdelen
 - Verwijderen bestaande, kapotte voegen en hervoegen van open of losgekomen voegen
 - Herstellen barsten en scheuren
 - Toestand ijzeren verankeringen nagaan, indien nodig herstel en schilderen of vervangen
 - Toestand bronzen elementen nagaan, indien nodig herstel
 - Toestand omheining nagaan, indien nodig herstel
 - Ijzeren kettingen reinigen
 - Onderdelen al dan niet demonteren/hermonteren om te herstellen
 - Gebroken deksels herstellen
 - Instabiele stèles verankeren of tijdelijk platleggen
- **Grafkelders**
 - Monitoring (bij opening voor bijzetting, ontruiming, hergebruik of sanering)
 - Herstel
- **Buitenformaat graven** (tempel, kapel)
 - Inspectie en herstel indien nodig: dak
 - Inspectie en herstel indien nodig: gevels
- **Nieuwe teraardebestelling**
 - Regels opmaken voor eventuele begraving in historische zones / lege binnenpleinen van perken?
- **Peter-/meterschap + Herbruik/Bruikleen**
 - Actualiseren gegevens
 - Fiches?
 - Promotiecampagne
- **Nutsvoorzieningen**
 - Signalisatie
 - Informatieborden

- **Publiekswerking**

- Verder ontwikkelen thematische apps
- Ondersteuning gidsen
- Bezoekerscentrum (wachtlokaal) met algemene informatie
- Verder historisch onderzoek in functie van ontwikkeling thematische routes

- **Maatregelen reglement**

- Opmaak nieuw gebruikersreglement: nagaan of herstellingsadvies voor peters, hergebruikers, ... voldoende verankerd zijn
- Status beschermde perken opnemen in nieuw gebruikersreglement met implicaties voor gebruikers (geen toelating tot afbraak, restauratiedossier indienen verplicht, ...)

6.5.3. Overzicht maatregelen

In een apart schema werd een maatregelentabel uitgewerkt. Deze tabel omschrijft per maatregel frequentie, termijn, uitvoerders en toelatingsplicht.

7. OPVOLGING EN EVALUATIE

7.1. Algemeen erfgoedbeheer (bouwkundig, archeologisch, funerair)

Proces- en projectbewaking door stuurgroep

Voor de verdere opvolging van de uitvoering van het beheersplan wordt tijdens de volledige loop van het plan gewerkt met een stuurgroep (een opvolgingscomité). Deze stuurgroep volgt op regelmatige tijdstippen de faseringen en acties binnen het beheersplan op en stuurt deze ook aan (vb. aanvang fasering, jaarrapporten, restauratieprojecten, enz.).

De samenstelling van deze groep is afgestemd op de beheersfunctie die ze mee zal ondersteunen en ze brengt alle belangrijke stakeholders voor de realisatie van het plan samen. In deze groep kunnen onder meer zetelen:

- Stadsbeheer:
 - o Verantwoordelijke begraafplaatsen
 - o Verantwoordelijke technische dienst begraafplaatsen
 - o Verantwoordelijke landschap en groenbeheer
- Dienst VESPA
- Monumentenzorg Antwerpen
- Consulent Agentschap Onroerend Erfgoed
- Consulent Agentschap Natuur en Bos
- Vertegenwoordiger van Pontes (crematorium)
- Externe leden, met bijzondere expertise (vb. expert funerair erfgoed, archeologie, bouwkunde, ...)

Jaarplanning

Jaarlijks worden op basis van het beheersplan jaarplannen opgemaakt en geëvalueerd (dit gebeurt nu reeds binnen de diensten), zodat het verloop van de voorziene maatregelen gemonitord kan worden. De jaarplannen worden opgemaakt op basis van de tabel van maatregelen en op dienstniveau verder uitgewerkt naar actieplannen, projectplannen en werkinstructies. De jaarplannen worden ook opgemaakt in overeenstemming met de beleidsvisie van de Stad Antwerpen.

Jaarverslag/voortgangsmonitoring

Na afloop van elk jaar wordt aan de hand van deze jaarplannen ook een jaarverslag opgemaakt, zodat de stand van zaken kan worden opgevolgd (cfr. voortgangsverslag).

Tussentijdse aanpassingen van het beheersplan zijn mogelijk, indien blijkt uit deze voortgangsmonitoring dat aanpassingen nodig zijn. Dit zal periodiek worden opgenomen (niet jaarlijks), maar enkel indien belangrijke aanpassingen nodig blijken (vb. door calamiteiten) of na afronding van een fase van het beheersplan.

Continuering logboek

Het bijhouden van een logboek wordt binnen het erfgoedbeheer van de Stad Antwerpen en het Schoonselhof reeds toegepast. Ook tijdens het verloop van dit beheersplan zal deze maatregel in het kader van opvolging en evaluatie gecontinueerd worden volgens de bestaande methodieken.

Cycli van evaluatie

- Voor het reeds bestaande Natuurbeheerplan is er een bestaande evaluatiecyclus elke 6 jaar, dit heeft te maken met de noodzaak om natuurbeheer kort op te volgen.
- Voor de fasering binnen het beheersplan (erfgoed) is er een evaluatie elke 8 jaar. Er kan door de stuurgroep overwogen worden om deze evaluatie gelijk te koppelen indien dat nodig blijkt.

7.2. Opvolging Landschappelijk

7.2.1. Inleiding

Beheeropvolging en beheerevaluatie vormen een essentieel onderdeel om de resultaten van het beheer te kunnen volgen en waar nodig het beheer of de doelstellingen bij te sturen.

Concreet worden de uitgevoerde maatregelen die gesubsidieerd worden jaarlijks geregistreerd en **6-jaarlijks** wordt een evaluatie per natuurstreefbeeld uitgevoerd.

Op basis van de beheerevaluatie wordt in samenspraak met ANB beslist of er bijsturing nodig is van de maatregelen en/of de doelstellingen.

De opvolging van het beheer van de zones met natuurstreefbeelden in het Schoonselhof zal als volgt gebeuren:

- **Basis:** bij de basis beheermonitoring worden jaarlijks de uitgevoerde werken geregistreerd en gebeurt de 6-jaarlijkse beheerevaluatie op niveau van het natuurstreefbeeld kwalitatief op basis van de geregistreerde werken en een globale inschatting op basis van *best professional judgment*.
- **Opvolging:** voor de natuurstreefbeelden in het Zwijntjesbos is monitoring niet verplicht. De boszones zijn nog erg jong waarbij er nog geen indicatorsoorten voor 9120 aanwezig zijn. In een volgende planningsperiode kan het nuttig zijn om proefvlakken te gaan opvolgen.

Tabel 2: overzicht van te monitoren natuurstreefbeelden in het Schoonselhof

Natuurstreefbeeld	Opp. (ha)	basis	Opvolging	aantal proefvlakken
Zuur eiken-beukenbos - 9120	17,0	x	nee	0
Soortenrijk struisgrasland – 6230_ha	1,11	x	ja	1
Soortenrijk mesofiel grasland - rbbhu	3,1	x	ja	1
Rietland - rbbmr	0,25	x	nee	0

x = verplichting o = optioneel

7.2.2. Opvolging soorten

Er werd geen leefgebied voor specifieke soorten afgebakend maar het is wenselijk dat in het evoluerend gebied de populaties van dagvlinders, broedvogels, vleermuizen, e.d. op regelmatige basis wordt opgevolgd. Hiervoor loopt er al een ecologische monitoring en dit als onderdeel van de monitoring kerngebieden groenplan Antwerpen.

7.2.3. Ontheffingen

In kader van dit natuurbeheerplan is er ontheffing op het Bosdecreet, Natuurdecreet en Soortenbesluit voor:

- Voor het bestrijden van exoten, verwijderen van zomerganzen, het controleren van nestkasten, het ringen van vogels en vangen van amfibieën i.k.v. natuureducatie en monitoring is er ontheffing voor:
 - o *Artikel 20 punt 7 van het Bosdecreet - dieren en planten te verdelgen, dieren te verplaatsen of te vangen, hun jongen, eieren, nesten of schuilplaatsen te storen.*

- *Artikel 35 punt 5° van het Natuurdecreet - in het wild levende diersoorten opzettelijk te verstoren, vooral tijdens de perioden van voortplanting, afhankelijkheid van de jongen of overwintering en trek; ze opzettelijk te vangen of te doden; hun eieren opzettelijk te rapen of te vernielen of hun nesten, voortplantingsplaatsen of rust- en schuilplaatsen te vernielen of te beschadigen;*
- Voor het vangen van amfibieën in kader van monitoring en natuureducatie door lokale gidsen en vrijwilligers is er ontheffing voor:
 - *Artikel 10 §1 van het Soortenbesluit - het opzettelijk vangen van beschermde diersoorten.*

8. Ter afronding

Het Schoonselhof is een begraafplaats die qua oppervlakte, monumentaliteit en beheerscomplexiteit in Vlaanderen ronduit uniek is. Deze plek kan dan ook alleen maar beschreven worden in superlatieven. Voor wat dit beheersplan betreft was het dan ook een titanenwerk om te komen tot een plan dat naast een volwaardig erfgoedplan ook nog werkbaar en pragmatisch blijft. Het Schoonselhof is elke dag opnieuw een ‘work in progress’, met forse uitdagingen voor het beheren en beheersen van de primaire, secundaire en tertiaire functies. De dialoog met en tussen het de functies, landschap, het (funerair) erfgoed vraagt een bijzondere blik en methodologie. Het Schoonselhof is en blijft levende begraafplaats, die haar verleden meeneemt naar een levendige en beloftevolle toekomst. Er blijft er ruimte voor innovatie en de implementatie van nieuwe gebruiken rond overlijden, ook in samenspraak met en zelfs door middel van (funerair) erfgoed.

9. Conclusie

Context van beheerhistoriek

Het Schoonselhof is een begraafplaats die qua oppervlakte, monumentaliteit en beheercomplexiteit in Vlaanderen uniek is.

Het domein werd in 2007 beschermd als monument omwille de artistieke, historische en sociaal-culturele waarden.

In 2010 keurde de gemeenteraad het door Kristoffel Boghaert Architects en Fondu Landscapes opgemaakte masterplan Schoonselhof goed. Dit globale plan beoogde de parkbegrafplaats vanuit een historisch perspectief te ontwikkelen.

Vervolgens werd in 2012 door Arcadis een beheerplan opgemaakt dat de ontwikkeling en beheer van het landschap naar een projectmatig niveau vertaalde.

Met betrekking tot de opwaardering van de historische gebouwen werden er voor het Kasteel Schoonselhof en de aanpalende Neerhoeve aparte restauratiesubsidies aangevraagd en verkregen.

Om bovenstaande visie en beheermethodieken te borgen in één document werd dit geïntegreerde beheerplan opgemaakt dat een looptijd van 24 jaar heeft. Ter verfijning en actualisatie werd extra aandacht besteed aan de 3 functies van het Schoonselhof:

- de primaire kernfunctie van de begraafplaats (het bezorgen van overledenen en as);
- secundaire functie (omgevingsgerelateerde);
- tertiaire functie (de funerair-toeristische en cultuureducatieve ontsluiting van het funerair erfgoed).

Kortom, het doel is de kwaliteit van het landschap te bewaken in relatie tot de verschillende functies: van rouw- tot natuurlandschap en funerair erfgoed.

Visie en doelstellingen

Het Schoonselhof is en blijft een levende begraafplaats, die haar verleden meeneemt naar een levendige en beloftevolle toekomst door:

- ruimte voor te behouden voor innovatie en de implementatie van vernieuwende gedenkplaatsen en rituelen rond overlijden die aansluiten bij de rouwverwerking van nabestaanden;
- een rol op te nemen als educatieve spiegel rond omgaan met overlijden in een superdiverse samenleving;
- te fungeren als geheugen van Antwerpen
- waardevolle, natuurlijk beheerde landschappen aan te bieden als verbindende zone in de zuidelijke groene gordel van Antwerpen;
- de waterbufferende functies van het domein te versterken zodat het Schoonselhof meervoudige functies (verkoeling tijdens hitte, watervoorraad tijdens droogte, enz.) kan opnemen die bijdragen tegen de effecten van klimaatwijziging.

Hefbomen voor een sterke toekomst

Deze visie gaf aanleiding tot een breed pakket aan maatregelen, die in tabelvorm in het beheersplan kunnen worden geraadpleegd (zie hoofdstuk maatregelen).

Deze maatregelen bundelen het dagelijkse erfgoed- en landschapsbeheer en leggen de focus op volgende hefbomen voor een sterke toekomst van deze monumentale begraafplaats:

1. De restauratie en ingebruikneming van het Kasteel Schoonselhof (door Pontes) en de Neerhoeve (door Vespa en Stadsbeheer) zorgen ervoor dat het bouwkundige erfgoed ingezet wordt in de primaire functie van de begraafplaats: de finaliteit van de restauraties stelt het belangrijkste vastgoed van de begraafplaats terug ter beschikking aan de Antwerpenaar en draagt bij aan de opwaardering van de beleving van het domein.
2. Het natuurlijk beheren van groen, met monitoring van natuurlijk waardevolle landschappen in symbiose met funerair erfgoed en het vastleggen van natuurstreefbeelden.
3. Het optimaliseren van de waterhuishouding en waterbuffering (met o.m. het toeleiden van hemelwater uit omliggende wijken) zodat verdroging van het domein wordt tegengegaan;
4. Continuering van monitoring en gefaseerde werking rond conservatie in de meest waardevolle historische erfgoedzones: van de Kielbegraafplaats (perken Y en Z), de joodse perken (perken J en I), de militaire perken (perken 1, 3, 5) en de perken van de verdwenen polderdorpen (perk T).
5. Monitoring en conservatie van monumenten in burgerlijke ereperken, aanleg en ingebruikname van nieuwe burgerlijke ereperken (perken C en D) die mee het funeraire erfgoed van de toekomst zullen genereren.
6. De creatie van ontmoetingsplekken met vernieuwende rituelen om rouw te ondersteunen.
7. Het verder uitwerken van een sterke secundaire werking en ontsluiting (acties in connectie met buurt/omgeving door verder in te zetten op aansluiting bij wandel-, fiets- en joggingroutes.
8. Uitwerken van nieuwe erfgoedwandelingen in het kader van funerair toerisme (tertiaire ontsluiting) in samenwerking met externe partners en verenigingen die actief zijn op het Schoonselhof.
9. De planmatige en over verschillende legislaturen en boskwadranten gespreide omvorming van het sterrenbos.
10. Aansluiting bij de internationale Association for Significant Cemeteries Europe (ASCE) om deze schitterende parel ook internationaal verder op de kaart te zetten als belangrijk Europees funerair erfgoed.

Budgettaire impact

Het geïntegreerd beheersplan zal als leidraad genomen worden voor de opmaak van de volgende meerjarenbegrotingen. Voor verschillende onderhouds- en beheersmatige werken dien in dit beheersplan worden beschreven, kan beroep gedaan worden op de middelen van de Vlaamse Overheid, volgens de op dat moment geldende wetgeving.

Een principieel akkoord van het College en Burgemeester werd gegeven op xx/xx/xxxx

10. Bijlagen

Primaire bijlagen

1. Perimeter bescherming begraafplaats Schoonselhof (shapefile)
2. Actualisatie inventarisatie Kasteel
3. Actualisatie inventarisatie Neerhoeve
4. Beheersinventaris funerair erfgoed (in excel)
5. Foto-inventaris funerair erfgoed (alle foto's in jpg – enkel digitaal)
6. Perknota Historische perken Kielbegraafplaats (Y, Z1)
7. Perknota Burgerlijke ereperken
8. Perknota Joodse perken
9. Perknota Perk T (rijen D tot O: graven van de verdwenen polderdorpen)
10. Perknota Krijgsbegraafplaats/Militaire perken
11. Perknota Asbestemmingsperken
12. Lijst met maatregelen (in Excel)
13. Langetermijnplanning maatregelen Stelplaats en Neerhoeve (2023-2032) (AG VESPA)
14. Langetermijnplanning maatregelen Kasteel (2023-2032) (AG VESPA)
15. Langetermijnplanning maatregelen wachtlokaal (Fivez)
16. Nota dienstverlening Pontes in Kasteel Schoonselhof (2022) (Pontes)
17. Onderhoudsadvies grafteken Van Seters (voorbeeld van onderhoudsadvies)
18. Overzicht geraadpleegde archiefbronnen

Secundaire bijlagen (voorgaande plannen met impact op dit beheersplan)

19. Natuurbeheersplan *Parkbegraafplaats* Schoonselhof (Arcadis, 2012)
20. Bestemmingsnota Kasteel Schoonselhof. De restauratie en herinvulling van het Kasteel Schoonselhof te Hoboken. (TV Origin-Stramien), 2014
21. Restauratienota Neerhoeve van het Schoonselhof te Antwerpen (TV K. Beeck/ONO Architectuur) (met inbegrip van aanvraagdossier restauratiepremie), december 2014

Tertiaire bijlagen (ter documentatie)

22. Inspectieverslag Neerhoeve (Monumentenwacht Provincie Antwerpen), januari 2014
23. Inspectieverslag Poortgebouw Van Averbek (Monumentenwacht Provincie Antwerpen) (2019) (vorige inspecties 2013/2006/2003)
24. Voorgaande langetermijnplanning (maatregelen en kostenraming) Kasteel (2012-2021) (AG VESPA)
25. Voorgaande langetermijnplanning (maatregelen en kostenraming) Wachtruimte (Fivez) (2012-2021) (AG VESPA)